

Universiteit Leiden

De Multiculturele Samenleving: Een Drama?

Foto: www.bnr.nl

De multiculturele samenleving: Een drama?

Student: A. den Otter

Studentnr.: 0858943

O.b.v.: dhr. Dr. W. Hofstee

28-07-2015

Inhoudsopgave

Introductie	1
Probleemstelling en onderzoeksvragen	3
Onderzoeksmethode.....	3
Terminologie.....	4
Hoofdstuk 1. Acculturatie en multiculturalisme volgens J.W. Berry	6
Inleiding	6
1.1. Acculturatie	6
1.2. Uni-dimensionaal en bi-dimensionaal.....	9
1.3. Acculturatiestrategieën.....	10
1.4. Hypothesen voor het bevorderen van interculturele relaties	14
Conclusie.....	16
Hoofdstuk 2. De geschiedenis van het immigratiebeleid in Nederland	18
Inleiding	18
2.1. De jaren '70: Behoud van eigen identiteit.	19
2.2. De jaren '80: Gelijke kansen en participatie.	20
2.3 De jaren '90: Burgerschap en eigen verantwoordelijkheid.....	22
2.4. De jaren 2000: De multiculturele samenleving op losse schroeven.....	25
Conclusie.....	28
Hoofdstuk 3. De multiculturele discussie	31
Inleiding	31
3.1. De partijen in de discussie	31
3.2. Evaluatie en relevantie van de argumenten in de discussie.	33
Conclusie.....	42
Hoofdstuk 4. Vergelijking tussen Berry's theorie en de Nederlandse praktijk	43
Inleiding	43
4.1 Acculturatie in Nederland	44
4.2 Hypothesen voor het bevorderen van interculturele relaties	46
Conclusie.....	47
Hoofdstuk 5. De gevolgen van acculturatieproblematiek	49
Inleiding	49
5.1 Acculturatiestress.....	49
5.2. Etnocentrisme	50
5.3 Islamfobie	51
Conclusie.....	52
Conclusie en Discussie	53
Literatuurlijst	55

Introductie

Ten tijden van de start van mijn opleiding in 2008 was ik overtuigd van de kansen en mogelijkheden van de multiculturele samenleving. De onrust in de maatschappij zag ik als een uitdaging en ik wilde middels een studie naar de islam in het Westen bijdragen aan meer acceptatie en begrip tussen moslims en niet-moslims. Ik geloofde in het 'bouwen van bruggen' door middel van kennis. En dat doe ik nog steeds. Inmiddels moet ik toch toegeven dat dat het rooskleurig beeld dat ik in mijn eerste studiejaar had wellicht wat vertroebeld is. Migratie op grotere schaal van moslims in Nederland is sinds de jaren '70 van de vorige eeuw een feit, hoewel kennis over de islam is toegenomen, is de onrust in de samenleving niet afgenomen.

Han Entzinger, emeritus hoogleraar Migratie en Integratie aan de Erasmus Universiteit, stelt dat Nederland van oudsher altijd geprezen is om zijn tolerantie en multiculturele aanpak van integratie. Anderzijds wijst onderzoek van Gijsberts en Lubbers (2009) uit dat voor de eeuwwisseling iets minder dan de helft van de autochtone Nederlanders vond dat er 'te veel buitenlanders' in Nederland zijn, maar dit werd pas vanaf eind jaren '90 publiekelijk geuit¹. Toen Frits Bolkestein, toenmalig fractievoorzitter van de VVD, begin jaren '90 zich uitsprak over de onverenigbaarheid van de islam met westerse normen en waarden, werd dit nog als shockerend ervaren omdat dit in strijd was met de instelling dat men andere culturen niet moet bekritisieren.² Na een aantal dramatische gebeurtenissen aan het begin van de 21^e eeuw, zoals de aanslag op het World Trade Centre en de moord op Theo van Gogh, is de onrust in de Nederlandse samenleving aangewakkerd. Door de populariteit van politici als Pim Fortuyn en later Geert Wilders die geluid gaven aan 'onderbuik gevoelens' werd de publieke opinie opmerkelijk negatief ten aanzien van allochtone Nederlanders en met name moslims. Uitspraken als "*Nederland is te vol*" en "*Islam is een achterlijke cultuur*"³ werden niet geschuwd en zelfs omarmd. Tegelijkertijd spraken auteurs als Paul Scheffer en Paul Schnabel in 2000 van een mislukte multiculturele samenleving⁴. Het gebrek aan een Nederlandse identiteit en de kloof tussen de islam en westerse normen en waarden werden als argumenten genoemd voor het mislukken en zelfs het ongewenst achten van een samenleving waarbij verschillende culturen naast elkaar leven. In de afgelopen tien jaar is deze visie steeds onderwerp van gesprek geweest. Tijdens de Tweede Kamerverkiezingen van 2012 verklaarde huidig Minister president Mark

¹ Entzinger, 2013, p. 9

² Ibid., p. 5

³ <http://www.pimfortuyn.com/pim-fortuyn/uitspraken-pim-fortuyn>

⁴ Scheffer, 2000

Rutte dat de multiculturele samenleving is mislukt. Deze ontwikkeling was niet alleen merkbaar in Nederland, ook de Britse premier David Cameron en Duitse Bondskanselier Angela Merkel verklaarden dat de multiculturele samenleving niet haalbaar is.

Maxime Verhagen, in 2011 vicepremier in het kabinet Rutte I, stelde eveneens tijdens een uitzending van het televisieprogramma *College Tour* in 2011 dat de multiculturele samenleving in Nederland mislukt is.⁵ Hij gaf aan dat de Nederlandse samenleving verwaterd is en dat de Nederlandse identiteit niet meer te herkennen is. Immigranten voelen zich niet gewaardeerd in de Nederlandse samenleving en autochtone Nederlanders voelen zich niet meer thuis in hun eigen land, aldus de toenmalige vicepremier. Tegelijkertijd noemde hij dat er in Amerika een veel duidelijkere identiteit is waarbij autochtonen en allochtonen zich in eerste plaats Amerikaan voelen. Sinds de eeuwwisseling wordt er in de politiek en door auteurs als Scheffer gepleit voor een andere aanpak van integratie waarbij migranten geacht worden te assimileren in de Nederlandse cultuur.⁶ Met de Wet Inburgering van 2013 worden nieuwkomers in Nederland van buiten de EU verplicht een inburgeringsexamen af te leggen. Toen Asscher, de Minister van Sociale Zaken en Werkgelegenheid, in 2013 de kabinetsvisie van kabinet-Rutte II op het onderwerp integratie aan de Tweede Kamer toelichtte, begon hij zijn brief met de woorden: "*Integratie betekent aanpassen en loslaten*".⁷ De vraag is echter of deze aanpak van integratie door middel van assimilatie wel zijn vruchten afwerpt. Uit het rapport *Dichter bij elkaar?* (2012) van het Sociaal en Cultureel Planbureau blijkt dat moslims zich grotendeels niet of nauwelijks gerespecteerd voelen door de Nederlandse samenleving⁸ en dat interetnisch contact de afgelopen vijftien jaar eerder af- dan toegenomen is.⁹

Ik vraag mij af of deze stellingname, dat de multiculturele samenleving mislukt is, niet te veel berust op gevoelens van angst, onzekerheid en ethnocentrisme. Ik wil achterhalen welke argumenten er worden aangedragen ter onderbouwing van deze stellingname in het debat over de multiculturele samenleving. Tevens wil ik analyseren welke kenmerken een multiculturele samenleving bevat. Hiervoor maak zal gebruik worden gemaakt van verschillende publicaties van de Canadese emeritus-hoogleraar John W. Berry. In zijn loopbaan heeft Berry veel onderzoek gedaan naar interculturele psychologie en acculturatie strategieën. In 1980 ontwikkelde de auteur een bi-dimensionaal model van acculturatie, waarin hij zich onderscheidde van onderzoekers (onder andere Gordon, 1964) die een uni-dimensionaal model hanteren. Berry's theorie verklaart integratie als een tweezijdig proces waarbij zowel het behoud van identiteit en cultuur als intercultureel contact nodig is. Tevens houdt het, in tegenstelling tot een uni-dimensionale benadering van acculturatie, rekening

⁵ http://www.npo.nl/collegetour/17-02-2011/NPS_1179720

⁶ Entzinger, 2013, p. 7

⁷ Kamerbrief Agenda Integratie, 2013 Asscher.

⁸ Huijnk en Dagevos, 2012, p. 44

⁹ Ibid., p. 13

met wederzijdse beïnvloeding van culturen. Aan de hand van zijn theorie zal in dit onderzoek worden geanalyseerd of het Nederlandse immigratiebeleid toereikend is geweest om de multiculturele samenleving te laten slagen. Hierbij zal specifiek aandacht worden besteedt aan de integratie van allochtone Nederlanders met een islamitische achtergrond, omdat deze groep immigranten het meest besproken wordt in het multiculturele debat.

Probleemstelling en onderzoeksvragen

Om dit onderzoek uit te kunnen voeren wordt de volgende probleemstelling gehanteerd:

Welke uitspraken kunnen er gedaan worden over het mislukken dan wel slagen van de multiculturele samenleving in Nederland aan de hand van het multiculturalisme volgens John W. Berry?

Er is bewust gekozen om de multi-interpretabele termen 'mislukken' en 'slagen' in deze probleemstelling te hanteren, omdat deze termen veelvuldig worden toegepast in het discours. Een doel van dit onderzoek is dan ook om te achterhalen wat er wordt bedoeld wanneer men zegt: *"De multiculturele samenleving is mislukt"*. Deze probleemstelling zal worden beantwoordt aan de hand van de volgende onderzoeksvragen;

- Wat zijn de verschillende acculturatie strategieën volgens John W. Berry?
- Hoe kunnen beleidsmakers volgens John W. Berry interculturele relaties bevorderen?
- Hoe is het beleid ten aanzien van immigranten in Nederland de afgelopen decennia vormgegeven?
- Vanaf welk moment wordt er in Nederland als eerste gesproken van het mislukken van de multiculturele samenleving?
- Welke argumenten worden voor dit mislukken aangedragen en berusten deze argumenten op toetsbare feiten?
- Wat zijn de overeenkomsten en verschillen tussen het multiculturalisme volgens Berry en de multiculturele samenleving in de Nederlandse praktijk?
- Wat zijn de mogelijke gevolgen van acculturatieproblematiek?

Onderzoeksmethode

Om antwoord te geven op de bovenstaande deelvragen zal dit onderzoek drie delen bevatten: een uiteenzetting van John W. Berry's theorie over multiculturalisme, een literatuuronderzoek naar de geschiedenis van immigratiebeleid in Nederland, en tot slot een

discoursanalyse van het debat over het mislukken dan wel slagen van de multiculturele samenleving. De zeven deelvragen bieden leidraad voor de hantering van de hoofdstukindeling. Het eerste hoofdstuk biedt een theoretisch kader met hierin een uiteenzetting van Berry's theorie en zijn viervoudig model van acculturatie. Vervolgens worden de door Berry geformuleerde hypothesen voor het bevorderen van interculturele relaties besproken. In het tweede hoofdstuk wordt aan de hand van het rapport *Bruggen Bouwen* van de Commissie-Blok (2004) en diverse WWR-rapportages een overzicht gegeven van de geschiedenis van het immigratiebeleid in Nederland vanaf 1970 tot het begin van de huidige eeuw. Hierin zal blijken dat de discussie over het mislukken van de multiculturele samenleving rond de eeuwenwisseling plaatsvindt. In het derde hoofdstuk wordt het multiculturele debat besproken. Hierin wordt getracht de discussie en de argumenten die zijn aangedragen te reconstrueren. Uit de discoursanalyse worden er stellingen afgeleid die tezamen de kern van het discours weergeven. Aan de hand van deze stellingen zal getracht worden de argumenten die zijn aangedragen in de discussie te toetsen op feitelijkheid middels secundaire bronnen. In het daaropvolgende hoofdstuk worden de overeenkomsten en verschillen tussen het multiculturalisme volgens Berry en de multiculturele samenleving in de Nederlandse praktijk besproken. Het laatste hoofdstuk geeft de gevolgen van acculturatieproblematiek weer. Dit onderzoek wordt afgesloten met een conclusie en discussie.

Terminologie

Om de terminologie te verduidelijken worden omschrijvingen van termen die betrekking hebben op het hele onderzoek hier weergegeven. Wanneer een term voorkomt in slechts een gedeelte van een paragraaf of hoofdstuk, dan worden deze termen aan het begin het onderdeel toegelicht.

Allochtoon is een Nederlands begrip en betekent volgens het Centraal Bureau voor de Statistiek "een persoon van wie ten minste één ouder in het buitenland is geboren".¹⁰ In dit onderzoek komen verschillende gelijksoortige termen naar voren, bijvoorbeeld: *immigranten*, *minderheden* en *etnische groepen*. Dergelijke termen worden in de context van het besproken onderwerp gehanteerd. Zo wordt er in het literatuuronderzoek naar het beleid ten aanzien van immigranten in de verschillende tijdsperioden gebruik gemaakt van verschillende termen. Bij het bespreken van Berry's theorie zal de terminologie die de auteur hanteert worden overgenomen. In de analyse van de onderwerpen wordt voornamelijk de gangbare term 'allochtoon' gebruikt om hiermee zowel eerste als tweede generatie migranten aan te duiden.

¹⁰ <http://www.cbs.nl/nl-NL/menu/methoden/begrippen/default.htm?ConceptID=37>

Identificatie is het proces van het leggen, onderhouden en verbreken van verbindingen tussen jezelf en anderen. Deze 'anderen' kunnen concreet zijn, bijvoorbeeld leeftijdsgenoten, familieleden of popsterren. Maar ook abstract, zoals een gemeenschap, religie of land.¹¹ In het derde hoofdstuk wordt kort het belang van identificatie weergegeven middels de *Social Identity Theory* (Tajfel en Turner).

Integratie is een begrip dat op verschillende manier wordt uitgelegd. In dit onderzoek wordt uitgegaan van de definitie van John W. Berry. Integratie wordt hier omschreven als een acculturatiestrategie waarbij individuen zowel de attitude hebben of het gedrag vertonen om hun eigen cultuur te behouden alsmede contact zoeken met- en participeren in de algehele samenleving.

Multiculturalisme lijkt een eenduidig begrip, maar in hoofdstuk 4 zal blijken dat dit verschillend geïnterpreteerd kan worden. Berry, Kalin en Taylor (1977) maken een onderscheidt tussen multiculturalisme als een demografisch feit, multiculturalisme als ideologie en multiculturalisme als publiek beleid. Voor dit onderzoek wordt uitgegaan van multiculturalisme als publieke beleid, waarbij de overheid actie onderneemt om culturele diversiteit te behouden en de interculturele dialoog aan te moedigen.

¹¹ Van de Donk et. al, 2007, p. 34

Hoofdstuk 1. Acculturatie en multiculturalisme volgens J.W. Berry

Inleiding

In dit eerste hoofdstuk wordt een theoretisch kader geschetst dat houvast zal bieden voor het onderzoek. Hiervoor wordt gebruik gemaakt van het werk van John W. Berry, een Canadese emeritus-hoogleraar. Na zijn promoveren in Edinburgh heeft Berry gewerkt aan de University of Sydney en later aan de Queen's University te Kingston in Canada. Hij heeft veel onderzoek gedaan naar interculturele relaties in plurale samenlevingen, acculturatie en de psychologische processen die hieraan voorafgaan. Over deze onderwerpen schreef hij in samenwerking met collega's vele boeken, waaronder het *Cambridge Handbook of Acculturation Psychology* en schreef hij in gerenommeerde¹² tijdschriften als *Applied Psychology: an International Review* en *Journal of Cross-cultural Psychology*.¹³ De auteur heeft in de jaren '80 van de vorige eeuw de wetenschappelijke discussie beïnvloed door te stellen dat acculturatie een tweezijdig proces is waarbij rekening moet worden gehouden met identificatie met de oorspronkelijke cultuur van immigranten als mede de cultuur van het land van vestiging. Deze bi-dimensionale benadering wordt in huidige onderzoek nog steeds als meest toepasbaar geacht.¹⁴ In dit hoofdstuk zal eerst een uitleg worden geven van het begrip acculturatie, waarna de verschillen tussen het uni-dimensionale model van Gordon (1964) en het bi-dimensionale model van Berry (1980) worden toegelicht. Hierna worden de acculturatiestrategieën, het viervoudig model en Berry's participatie in de wetenschappelijke discussie besproken, waarin een aantal critici (onder andere Rudmin en Ahmadzadeh) naar voren komen. Tot slot zullen er hypothesen uiteen worden gezet waarmee, volgens de auteur, beleidsmakers interculturele relaties kunnen bevorderen.

1.1. Acculturatie

Het begrip *acculturatie* werd in 1936 voor het eerst gedefinieerd door Redfield, Linton en Herskovits als comité van het *Social Science Research Council* om voorwaarden en richtlijnen te bieden aan onderzoek naar het onderwerp. Redfield et. al. definieerde het begrip als “de fenomenen die plaatsvinden wanneer groepen van individuen van verschillende culturen met elkaar in contact komen, waarbij verandering van de originele culturele patronen in één of beide groepen het gevolg is”.¹⁵ Hoewel deze veranderingen plaatsvinden middels vrijwel ieder intercultureel contact, wordt acculturatie voornamelijk bestudeerd wanneer groepen of

¹² http://www.harzing.com/download/jql_subject.pdf bezocht op 11 feb 2015

¹³ <http://www.queensu.ca/psychology/People/Emeritus-Retired/JohnBerry.html>

¹⁴ Ryder, Alden en Paulhus, 2000, P. 62

¹⁵ Redfield, Linton, en Herskovits, 1936, p. 149

individuen leven in landen waar zij oorspronkelijk niet vandaan komen. Onderzoek naar acculturatie focust zich vooral op migranten, asielzoekers en vluchtelingen waarvan wordt verwacht dat zij zich permanent zullen vestigen in een nieuw thuisland.¹⁶ Schwartz, Unger, Zamboanga en Szapocznik (2010) geven aan dat er door dekolonisatie en globalisering vanaf 1960 tot op heden een grote migratiegolf plaatsvindt naar westerse landen als de Verenigde Staten, Canada, West-Europa en Australië, welke wat betreft omvang groter is dan de migratiegolven van voor de twee wereldoorlogen. Deze migranten komen voornamelijk uit culturen waar collectivisme (waarbij de focus ligt op het welzijn van de familie, religieuze groep of natie) meer nadruk heeft dan individualisme, in tegenstelling tot culturen waarin deze groepen zich vestigen. Hierdoor is er volgens de auteurs een discrepantie tussen de culturele waarden van veel migranten en de landen die hen ontvangen. Door deze relatief recente ontwikkelingen is de academische en politieke interesse in acculturatie en acculturatieprocessen toegenomen.¹⁷

Toen Redfield et. al. het begrip acculturatie in 1936 lanceerde, gingen zij uit van een verandering op groepsniveau. Tegenwoordig spreekt men echter van acculturatie op zowel groeps- als individueel niveau. In 1967 poneerde Graves de term *psychologische acculturatie*, wat culturele en psychologische veranderingen door ontmoeting tussen verschillende culturen op individueel niveau weergeeft. John W. Berry en David L. Sam stellen in het artikel *Acculturation: When Individuals and Groups of Different Cultural Backgrounds Meet* (2010) dat acculturatie (op groepsniveau) en psychologische acculturatie (op individueel niveau) van elkaar gescheiden moeten worden omdat de processen een verschillende uitwerking hebben.¹⁸

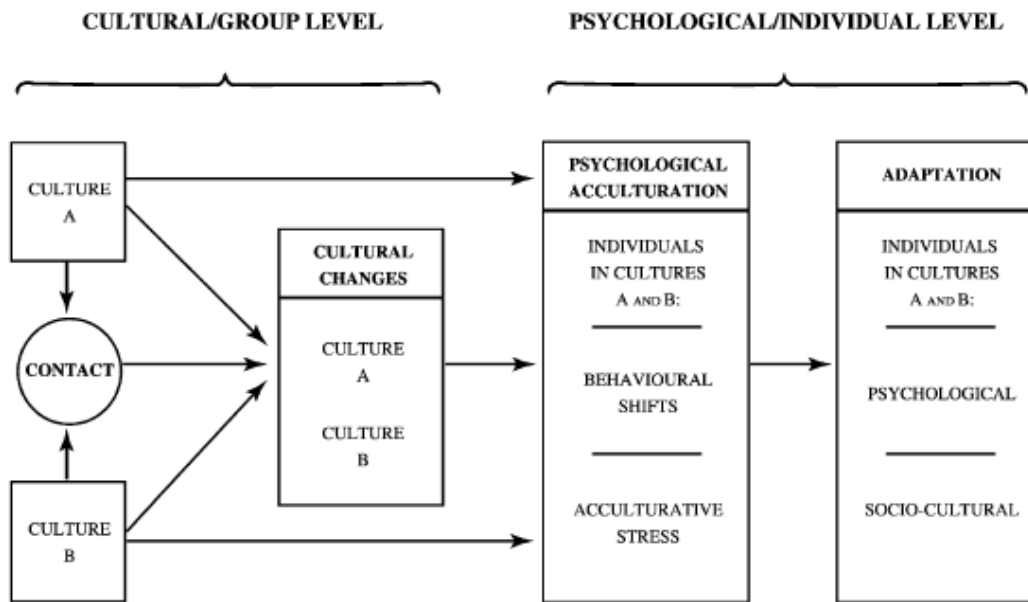
In 2003 ontwikkelde Berry een model (figuur 1) waarin staat weergegeven welke contexten van belang zijn om onderzoek te doen naar acculturatie. Dit model laat zien dat we bij acculturatie spreken van vijf verschillende contexten: de twee originele culturen A en B (links weergegeven in het model), de culturen A' en B' na intercultureel contact en als vijfde de aard van de interactie.¹⁹

¹⁶ Schwartz, et. al., 2010, p. 237

¹⁷ Ibid

¹⁸ Berry, 2005, p. 702

¹⁹ Berry, 2005, p. 702

Figuur 1. Een algemeen model voor het begrijpen van acculturatie.. Berry, 2005

Om echt begrip te kunnen krijgen van het acculturatieproces moet er volgens Berry eerst onderzoek gedaan worden naar oorspronkelijke cultuur van zowel het land van herkomst als het land van vestiging (culturen A en B). Hiervoor moeten de politieke, economische en demografische gegevens worden bestudeerd van beide culturen. Hierbij moet ook onderzocht worden wat de motieven zijn voor migratie en de mate van vrijwilligheid in het migratie- en acculturatieproces²⁰. Dorigo en Tobler (1983) ontwikkelden aan de hand van Ernst Ravenstein's *Laws of Migration* (1885) een wiskundig model om het migratieproces te formuleren. Dit doen zij aan de hand van een 'push-' en een 'pull-' factor die als twee krachten invloed hebben op het resultaat (de migratie). Pushfactoren definiëren de auteurs als situaties en levensomstandigheden die ontevredenheid geven over iemands oorspronkelijke locatie. De pullfactoren zijn kenmerken van een locatie op afstand die aantrekkelijk lijken, waardoor een verplaatsing van de oude naar de nieuwe locatie gewenst is.²¹ Berry verwijst hier ook naar Richmond (1993) die een onderscheid maakt tussen proactieve en reactieve motieven. Onder proactieve motieven vallen factoren die migratie faciliteren en mogelijk maken, in tegenstelling tot de reactieve motieven waarbij factoren spelen die een uitsluitend en negatief karakter hebben.²²

Naast de oorspronkelijke culturen A en B moet er volgens Berry onderzocht worden hoe de maatschappij en zijn inwoners in het land van vestiging reageren op migratie en pluralisme (culturen A' en B'). Overheden van verschillende landen kunnen een zeer divers beleid hanteren ten aanzien van migratie. De overheid van het land van vestiging kan een beleid voeren waarbij pluralisme wordt geaccepteerd en het behoud van eigen cultuur wordt

²⁰ Berry, 2005, pp. 702-703

²¹ Dorigo en Tobler, 1983, p. 1

²² Berry, 2005, p. 703

gefaciliteerd. Anderzijds kunnen overheden er ook voor kiezen om een beleid te voeren waarbij getracht wordt de diverse culturen met elkaar te laten assimileren. Naast de beleidsmatige status van het land van vestiging, moet men ook rekening houden met de attitude van haar inwoners. Discriminatie, racisme en vijandigheid ten aanzien van migranten zijn volgens Berry factoren die van invloed zijn op acculturatie. Niet alleen het beleid en de attitude, maar ook de historische achtergrond van de ontvangende maatschappij is van invloed op de manieren (of in Berry's woorden; *strategieën*) van acculturatie. Samenlevingen waarin migratie een doorgaand proces is en die hierin een lange geschiedenis kennen zullen mogelijk een meer uitgedacht migratiebeleid voeren dan samenlevingen die plotseling worden geconfronteerd met migratie.²³

Tot slot, stellen Berry en Sam in hun artikel uit 2010 dat de aard van het contact tussen de verschillende culturen van invloed is op het acculturatieproces. Wanneer ontmoeting tussen verschillende culturen plaatsvindt waarbij een partij gedomineerd of onderdrukt wordt dan zal dit een andere uitwerking hebben dan wanneer het acculturatieproces in vrede en wederzijds respect plaatsvindt.²⁴

In figuur 1 geeft Berry aan dat we bij acculturatie rekening moeten houden met verschillende omstandigheden die invloed hebben op het acculturatieproces. In de volgende paragraaf zal worden weergegeven welke methoden er bestaan voor het bestuderen van het acculturatieproces.

1.2. Uni-dimensionaal en bi-dimensionaal

Bij het bestuderen van het acculturatieproces kunnen er twee dominante methoden worden onderscheiden, het *uni-dimensionale* model (Gordon, 1964) en het *bi-dimensionale* model (Berry 1980). Het grootste verschil tussen beide benaderingen is hoe de oorspronkelijke cultuur, waarin migranten zijn opgegroeid of opgevoed, zich verhoudt tot de dominante cultuur in het land van vestiging. Bij het uni-dimensionale model gaat men er van uit dat er bij verandering in culturele identiteit sprake is van een proces waarbij groepen of individuen langzamerhand gebruiken, gedrag en waarden uit de oude cultuur loslaten en deze tegelijkertijd aannemen van de dominante cultuur.²⁵ Gordon schreef in 1964 dat acculturatie gezien moet worden als een fase van assimilatie, waarbij idealiter structurele assimilatie zal volgen. “*This relationship may be stated as follows: 1) cultural assimilation, or acculturation, is likely to be the first of the types of assimilation to occur when a minority group arrives on the scene; and 2) cultural assimilation, or acculturation, of the minority group may take place*

²³ Ibid., p. 703

²⁴ Berry and Sam, 2010, p. 473

²⁵ Ryder, Alden, Paulhus, 2000, p. 49

*even when none of the other types of assimilation occurs simultaneously or later, and this condition of 'acculturation only' may continue indefinitely.*²⁶

Het uni-dimensionale model van Gordon kreeg kritiek omdat er geen rekening werd gehouden met culturele pluraliteit en de mogelijkheid dat culturen wederzijds invloed op elkaar uit kunnen oefenen. Dit bracht Berry in 1980 tot een bi-dimensionaal model, waarmee hij de eerste onderzoeker was die rekening hield met multiculturalisme. Zijn werk is van belang omdat hij stelt dat identificatie met de oorspronkelijke cultuur en de cultuur van het land van vestiging als twee onafhankelijke dimensies moeten worden gezien in tegenstelling tot twee uiterste van een spectrum.²⁷ Ryder, Alden, Paulhus onderzochten de toepasbaarheid van het uni-dimensionale- en het bi-dimensionale model. De studie laat zien dat het bi-dimensionale model een breder en meer valide raamwerk biedt om het acculturatieproces te duiden. Zij onderschrijven hiermee Berry's componenten die invloed hebben op acculturatie.²⁸ In de volgende paragraaf zal het bi-dimensionale model van Berry worden besproken en zijn participatie in de wetenschappelijke discussie worden toegelicht.

1.3. Acculturatie strategieën

In *Acculturation: living successfully in two cultures* (2005) geeft Berry aan dat het proces van acculturatie op verschillende manieren kan worden ondergaan. De verschillende manieren noemt de auteur *acculturatie strategieën*. Er zijn twee belangrijke componenten die invloed hebben op de strategie: *attituden* (de houding ten aanzien van acculturatie) en *gedrag* (daadwerkelijke ondernomen acties). De auteur legt uit dat zowel attituden als gedrag gerelateerd zijn aan de in figuur 1 omschreven contexten. De binnen cultuur A en B bestaande attituden ten aanzien van acculturatie hebben invloed op het contact en de latere culturen A' en B' na acculturatie.²⁹

In 1980 leidde Berry vier verschillende strategieën af uit twee kwesties: (1) de mate waarin de voorkeur ligt om eigen cultuur en identiteit te behouden en (2) de mate waarin de voorkeur ligt om contact te zoeken met andere culturele groepen en te participeren in de algehele samenleving. Deze twee kwesties illustreert de auteur in zijn artikel uit 2005 in een viervoudig model waarbij kwestie 1 horizontaal en kwestie 2 verticaal worden weergegeven. Wanneer we naar de linker cirkel kijken kunnen we volgens de auteur gemeten voorkeuren beoordelen volgens de horizontale en verticale assen. Afhankelijk van de mate waarin leden van een culturele groep (1) de attitude hebben en/of gedrag vertonen om eigen taal en cultuur te behouden én (2) contact zoeken met andere culturen en hierbij participeren in de

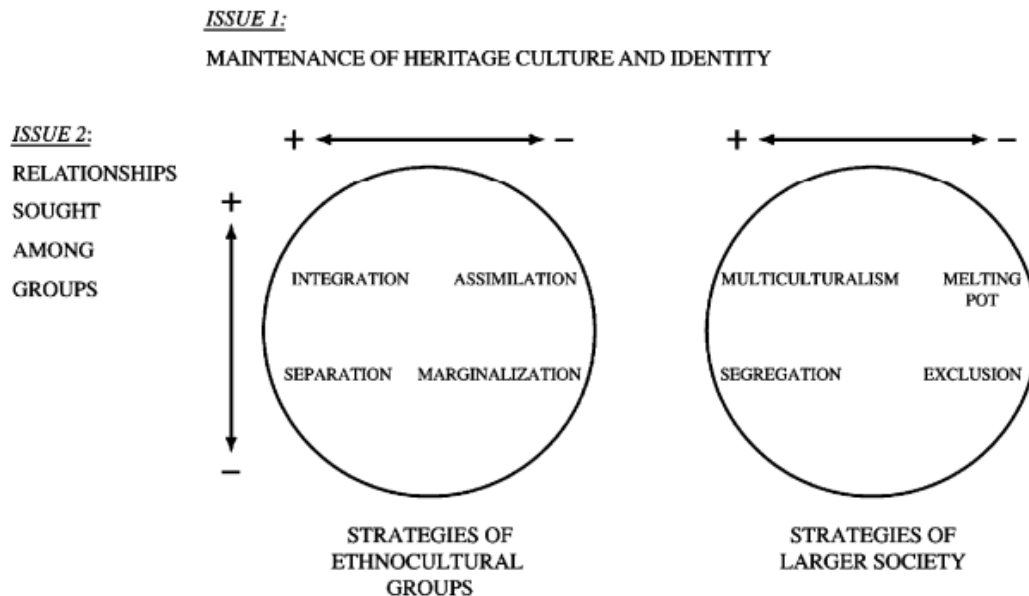
²⁶ Gordon, 1964, p 77.

²⁷ Jackson, 2012, p. 245

²⁸ Ryder, Alden en Paulhus, 2000, p. 62

²⁹ Berry, 2005, p. 704

algehele samenleving, kan bepaald worden welke acculturatie strategie van toepassing is. In het viervoudig model is te zien dat Berry een onderscheid maakt tussen 4 verschillende strategieën voor culturele groepen: integratie, assimilatie, separatie en marginalisatie.³⁰ Volgens het model kan dus gesteld worden dat wanneer individuen zowel de attitude hebben of het gedrag vertonen om eigen cultuur te behouden én het contact zoeken en participeren in de algehele samenleving, er sprake is van integratie.

Figuur 2. Vier acculturatie strategieën gebaseerd op twee vraagstellingen, in etno-culturele groepen en in de algehele maatschappij. Berry, 1980

De auteur legt hierbij uit dat de linker cirkel van het viervoudig model refereert naar niet-dominante culturele groepen. Deze groepen kunnen alleen in vrijheid en met ondersteuning van de algehele samenleving een acculturatiestrategie vormen op basis van attitudes en gedrag. Zoals in figuur 1 ook te zien is, is er bij acculturatie sprake van meerdere culturen die elkaar beïnvloeden. De contactuele context is hier ook weer van belang om de verhoudingen aan te geven tussen de dominante en niet-dominante groep. Wanneer er contact tussen verschillende culturen plaatsvindt waarbij de niet-dominante groep gedomineerd of onderdrukt wordt dan zal deze groep minder vrijheid en ondersteuning krijgen in het vormen van een strategie dan wanneer het acculturatieproces in vrede en wederzijds respect plaatsvindt.³¹ In veel gevallen zal de overheid in een land van vestiging al een bestaand beleid voeren ten aanzien van acculturatie. Berry heeft deze invloed van de algehele maatschappij in de rechter cirkel van figuur 2 weergegeven. Hierbij moet er vanuit worden gegaan dat op de horizontale en verticale assen de voorkeuren ten aanzien van

³⁰ Ibid., p. 705

³¹ Ibid.

attitude en het gedrag van de dominante groep worden beoordeeld. Smeltkroes, segregatie, marginalisatie en multiculturalisme zijn de acculturatie strategieën op maatschappelijk niveau. Volgens Berry's theorie corresponderen de rechter en de linker cirkel met elkaar. Wanneer de dominante acculturatiegroep verwacht dat beide groepen met elkaar assimileren dan zal een smeltkroes tot gevolg zijn. Wanneer er op separatie van beide groepen wordt aangestuurd, zal segregatie het gevolg zijn. Marginalisatie is het gevolg van exclusie van de niet-dominante groep en multiculturalisme is het beleid dat gevoerd wordt wanneer men streeft naar integratie van beide groepen.³² Wanneer er een discrepantie tussen de strategie van de niet-dominante en de dominante groep plaatsvindt, spreken we van acculturatie stress. Hier zal in het laatste hoofdstuk op worden terug gekomen.

Berry geeft aan dat zijn bi-dimensionale model berust op 3 onderliggende dimensies: het behoud van cultuur, contact en participatie, en de macht om te beslissen hoe acculturatie plaatsvindt. Bij het uni-dimensionale model gaat men er vanuit dat er slechts van één enkele acculturatiestrategie bestaat: assimilatie. Een strategie waarbij de niet-dominante groep zich voegt naar bestaande vorm van de dominante groep. Berry legt uit dat dit in de praktijk niet klopt, want hoewel acculturatie al eeuwen lang heeft plaatsgevonden is er geen sprake van culturele homogeniteit. Bovendien moet worden afgevraagd of er middels assimilatie tegemoetkoming wordt gedaan aan de voorkeuren van beide culturele groepen. Dit bi-dimensionale model laat zien dat er meerdere vormen van acculturatie bestaan.³³ De auteur stelt dat de studie naar acculturatiestrategieën kan bijdragen aan beleidsontwikkelingen betreffende immigratie. Het viervoudig model biedt handvatten om acculturatiestress te verminderen.³⁴

Hoewel het werk van Berry in de jaren '80 erg vernieuwend was en tegenwoordig wordt beschouwd als een zeer waardevolle bijdrage aan de discussie³⁵, is er inmiddels ook kritiek geleverd op zijn werk. Hierbinnen kan een onderscheid worden gemaakt tussen kritiek op het viervoudige model en de daarbij horende strategieën en kritiek op zijn methode van onderzoek. Wat betreft het model, is de validiteit van de strategie marginalisatie door Del Pilar en Udasco (2004) bediscussieerd. Zij stellen dat het marginalisatie in het model refereert naar situaties waarin migranten hun oorspronkelijke cultuur loslaten maar niet kunnen of willen conformeren aan de dominante cultuur van het land van vestiging. Volgens het model van Berry zouden deze groepen of individuen 'cultuurloos' zijn, wat volgens Del Pilar en Udasco onmogelijk is.³⁶ In het empirisch onderzoek van Schwartz en Zamboanga (2008) onder Spaans-Amerikaanse studenten in Miami hebben de auteurs dan ook

³² Berry, 2005, p. 706

³³ Ibid.

³⁴ Ibid., p. 711

³⁵ Giles, Bonilla en Speer, 2012, p. 247

³⁶ Del Pilar en Udasco, 2004, p. 172

ondervonden dat de marginalisatiestrategie nauwelijks toepasbaar is. Zij stelden dat acculturatiestress waarover Berry spreekt het meest te vergelijken is met de marginalisatiestrategie. Daarnaast ontdekten zij meerdere tussenposities in Berry's strategieën, waaronder een combinatie tussen de integratiestrategie en de assimilatiestrategie onder tweede generatie immigranten.³⁷ Aan de hand hiervan kan dus gesteld worden dat de strategieën niet zo eenduidig vertegenwoordigd zijn als Berry beweert.

Betreffende Berry's methoden geven Rudmin en Ahmadzadeh (2001) aan dat de schaalverdeling die hij gebruikt om attitudes en gedrag te beoordelen meer expliciet moet worden vastgesteld en ontworpen moet zijn conform de richtlijnen voor psychologisch kwantitatief onderzoek. Een voorbeeld dat de auteurs hier geven is dat er met betrekking tot attitudes meer rekening gehouden moet worden met sociale wenselijkheid. Tevens zijn Rudmin en Ahmadzadeh van mening dat Berry de attitudes op voornemens beoordeeld, waarbij omstandigheden in de praktijk buiten beschouwing worden gelaten. Idealiter kunnen individuen uit niet-dominante groep in vrijheid handelen naar hun voornemens, maar in de praktijk kan deze vrijheid worden ingeperkt en acculturatie strategieën kunnen worden opgelegd. Een ander punt van kritiek dat de auteurs noemen is het gebruik van ipsatieve testen. Door de respondenten een gedwongen keuze op te leggen is er geen tussenpositie en kunnen zij niet aangeven in welke mate een stelling wel of niet van toepassing is. In dit geval zou een normatieve test uitkomst kunnen bieden, wat volgens de auteurs ook meer gebruikelijk is in kwantitatief onderzoek. Daarnaast stellen Rudmin en Ahmadzadeh dat de terminologie in studies naar acculturatie veel aandacht en zorg verdient. Zo noemen zij bijvoorbeeld het gebruik van het woord 'strategie' onhandig gekozen omdat het associaties oproept met een planmatig en bewust gekozen aanval. Wanneer we onderzoek doen naar cross-culturele psychologie is het van belang om rekening te houden met termen die anders dan bedoeld geïnterpreteerd kunnen worden. Tot slot benadrukken de auteurs dat er voorzichtig moet worden omgegaan met het gebruiken van psychologisch onderzoek om hiermee een politiek statement te maken.³⁸

Het is gefundeerd dat Rudmin en Ahmadzadeh Berry's onderzoeksmethoden ter discussie stellen. Met name het gebrek aan een uniforme vragenlijst en het gebruik van ipsatieve testen maakt de rol van de onderzoeker mogelijk subjectief en de resultaten minder generaliseerbaar. Het gebruik maken van een normatieve test, zoals een Likertschaal, kan de gedwongen keuze bij de respondenten wegnemen. Hiermee kan meer nuance worden aangebracht in de resultaten en mogelijk zijn participanten hierbij minder geneigd tot het geven van sociaalwenselijk respons. Daarnaast is het aannemelijk dat de uitwerking van het

³⁷ Schwartz en Zamboanga, 2008, p. 281

³⁸ Rudmin en Ahmadzadeh, 2001, pp. 52-54

model en de scherpe definitie van de vier strategieën niet zo eenduidig zijn als Berry impliceert. Schwartz, Unger, Zamboanga, Szapocznik (2010) stellen ook dat deze strategieën uitgaan van specifieke keuzes die migranten maken, waarbij te weinig aandacht is voor contextuele factoren.³⁹

We kunnen echter wel stellen dat het werk van Berry van toepassing kan zijn om de acculturatie strategieën van de dominante groep (of liever gezegd van het gevestigde of te ontwikkelen acculturatiebeleid) te onderzoeken. Wanneer we als uitgangspunt nemen dat een overheid (1) wel of geen voorkeur kan geven aan het behoud van eigen taal en cultuur en (2) wel of geen voorkeur kan geven aan contact en participatie, dan kunnen we bepalen welke acculturatiestrategie het beste bij het beleid past. In de volgende paragraaf uiteen worden gezet hoe er volgens Berry op beleidsniveau gebruik gemaakt kan worden van acculturatie strategieën.

1.4. Hypothesen voor het bevorderen van interculturele relaties

Berry heeft veel onderzoek gedaan naar multiculturalisme in Canada en was nauw betrokken bij de evaluatie van het Canadees multicultureel beleid. In 1971 formuleerde Canada zijn multicultureel beleid wat op drie pijlers rust; ten eerste het aanmoedigen van culturele instandhouding en ontwikkeling van alle culturele groepen, ten tweede het aanmoedigen van culturele interactie en gelijke participatie en ten derde het stimuleren van het gebruik van een gemeenschappelijke taal. De eerste twee pijlers hebben volgens de auteur ten doel de wederzijdse acceptatie tussen de verschillende groepen te bevorderen en hiermee interculturele relaties te stimuleren. De auteur vat het doel van het beleid dan ook als volgt samen: de verbetering van interculturele relaties in Canada, waarbij alle groepen een plaats hebben, zowel binnen hun eigen cultuur als binnen de algehele maatschappij. Dit betekent dan ook dat multiculturalisme voor iedereen is, niet alleen voor de niet-dominante groep.⁴⁰ Uit het Canadian Heritage Public Opinion Research uit 2006 blijkt dat Canadezen zich positief uitspreken over de multiculturele samenleving. Hierin geeft 74% van de respondenten aan dat “*de multiculturele samenleving een hoeksteen is van de Canadese cultuur*” en 82% van de ondervraagden geeft aan dat “*de multiculturele samenleving een bron is van trots*”.⁴¹

Volgens de auteur kunnen er drie hypothesen worden afgeleid uit het Canadees multicultureel beleid om interculturele relaties te bevorderen. De Multiculturele Hypothese, de Integratie Hypothese en de Contact Hypothese. In het paper *Intercultural Relations in Plural Societies: Research Derived from Canadian Multiculturalism Policy* bespreekt de auteur

³⁹ Schwartz, et.al., 2010, p. 5

⁴⁰ Berry, 2013, p. 1124

⁴¹ Berry, 2013, p. 668

onderzoeken uit verschillende landen (van onder andere Pettigrew en Tropp (2011), Ward en Masgoret (2008) en Nguyen en Benet-Martínez (2013)) die zijn hypothesen en daarmee de effectiviteit van het Canadees multicultureel beleid bevestigen. Bovendien stelt hij dat beleidsmakers uit andere landen gebruik zouden moeten maken van psychologisch onderzoek, waaronder deze hypothesen, voor de ontwikkeling en invoering van beleid om interculturele relaties te bevorderen.⁴²

Multiculturele Hypothese. Berry ontwikkelde met zijn collega's in 1977 de Multiculturele Hypothese gebaseerd op de aanname dat het voorkomen van discriminatie gezocht moet worden in het vertrouwen in eigen identiteit. Zijn hypothese: *Alleen wanneer mensen het gevoel hebben dat hun eigen identiteit veilig is gesteld (wanneer er geen bedreiging is voor hun cultuur en identiteit), kunnen zij anderen accepteren die van hen verschillen.* Berry noemt in zijn artikel diverse internationale empirische studies die deze hypothese bevestigen. Volgens de auteur bevat het accepteren van anderen ook tolerantie en het accepteren van culturele diversiteit.⁴³

Integratie Hypothese. Nguyen en Benet-Martínez publiceerden in 2013 een meta-analyse van 83 studies onder 23197 participanten, waarin zij de relatie tussen de integratiestrategie van Berry (of in hun woorden bi-culturalisme) en adaptie hebben onderzocht. In hun conclusie beschrijven de auteurs: *"Biculturalism is positively related to adjustment, and this relationship is stronger than those between adjustment and either dominant or heritage cultural orientation. Furthermore, this review provides additional quantitative evidence for the superiority of bilinear measures of acculturation".*⁴⁴ Berry verklaart hier dat mensen die zowel bij hun eigen cultuur als bij de algehele maatschappij betrokken zijn, ondersteuning ondervinden vanuit beide bronnen. Zij zijn in staat om met beide culturen om te gaan. Het sociale kapitaal dat zij hiermee hebben verkregen draagt bij aan succes in de plurale samenleving. De tweede hypothese luidt dan ook: *Betrokkenheid met, en welgesteldheid in beide culturele gemeenschappen zorgt voor sociaal kapitaal en succes in plurale samenlevingen.* De auteur stelt dat aan de hand van het vergelijkend onderzoek van Nguyen en Benet-Martínez de hypothese kan worden bevestigd.⁴⁵

Contact Hypothese. Berry's laatste hypothese luidt: *Door contact tussen minderheidsgroepen en de algehele maatschappij kunnen vooroordelen verminderen en kan wederzijdse acceptatie worden bevorderd.* Deze hypothese is gebaseerd op het werk van de Amerikaanse psycholoog Gordon Allport (1954) die een aantal kanttekeningen aan dit interculturele contact verbond. Het effect van het contact is sterker tussen groepen van ongeveer gelijke sociale en economische status, wanneer het contact vrijwillig is en wanneer

⁴² Berry, 2013, p. 1133

⁴³ Ibid., pp. 1129-1130

⁴⁴ Nguyen en Benet-Martínez, 2013, p. 137

⁴⁵ Berry, 2013., pp. 1130-1131

het contact wordt ondersteund door overheidswetten. Met het vormen van de *'intergroup contact hypothesis'* heeft Allport het huidige sociaalpsychologisch onderzoek naar contact tussen groepen beïnvloed.⁴⁶ Pettigrew en Tropp publiceerden in 2011 het werk *When Groups Meet: The Dynamics of Intergroup Contact* waarin zij meta-analyse geven van 515 gepubliceerde studies in 38 landen naar de relatie tussen vooroordelen en contact tussen groepen.⁴⁷ Aan de hand van deze onderzoeken concluderen de auteurs het volgende: "*There is, as to be expected, variability in the magnitude of contact-prejudice associations across context, but the fundamental relationships between contact and prejudice remain strikingly consistent – the more the intergroup contact, the greater the reduction of intergroup prejudice*".⁴⁸ Met het onderzoek van Pettigrew en Tropp kan ook de derde hypothese van Berry worden bevestigd.

Er moet rekening worden gehouden met het verband tussen verschillende hypothesen. Bijvoorbeeld, wanneer men bang is dat de eigen identiteit wordt bedreigd door andere culturen dan zal men minder geneigd zijn deze te accepteren. In dit geval zal er minder contact tussen de groepen plaatsvinden, waardoor men niet betrokken is met beide culturen. De auteur stelt dat met in acht neming van deze hypothesen beleidsmakers interculturele relaties kunnen bevorderen.⁴⁹

Conclusie

In dit hoofdstuk is getracht een antwoord te geven op de eerste deelvragen: *Wat zijn de verschillende acculturatie strategieën volgens John W. Berry?* en *Hoe kunnen beleidsmakers volgens John W. Berry interculturele relaties bevorderen?* Dit hoofdstuk laat zien hoe volgens de Canadese psycholoog J.W. Berry het proces van culturele en psychologische verandering kan verlopen wanneer er ontmoeting tussen verschillende culturen plaatsvindt. De auteur onderscheidt hierin vier verschillende acculturatiestrategieën; integratie, assimilatie, separatie en marginalisatie. Aan de hand van de mate waarin een culturele groep (1) de attitude heeft en/of gedrag vertoont om eigen taal en cultuur te behouden én (2) contact zoekt met andere culturen en hierbij participeert in de algehele samenleving, kan bepaald worden welke acculturatie strategie van toepassing is. De auteur stelt dat bij integratie culturele groepen zowel participeren in de eigen culturele groep als in de algehele samenleving en het multicultureel beleid is dat hierop aanstuurt. Aan de hand van het multiculturalisme in Canada beschrijft de auteur 3 hypothesen die interculturele relaties kunnen bevorderen. Samengevat kan multiculturalisme worden bereikt wanneer er:

⁴⁶ Pettigrew en Tropp, 2011, P. 8

⁴⁷ Ibid., p. 15

⁴⁸ Ibid., p. 60

⁴⁹ Berry, 2013, p. 1133

1. waarborging is van de eigen identiteit van de culturele groep;
2. culturele groepen participeren zowel in eigen culturele groepen als in de algehele maatschappij;
3. contact is op gelijkwaardige basis tussen groepen en dit door de overheid wordt bevorderd.

In het volgende hoofdstuk zal aan de hand van literatuuronderzoek uiteen worden gezet hoe Nederland zijn immigratiebeleid de afgelopen jaren heeft vormgegeven om vervolgens in hoofdstuk 4 een vergelijking te kunnen maken tussen het multiculturalisme volgens J.W. Berry en multiculturele samenleving in de Nederlandse praktijk.

Hoofdstuk 2. De geschiedenis van het immigratiebeleid in Nederland

Inleiding

In de WWR publicatie *Oude en nieuwe allochtonen in Nederland* (2001) beschrijven de auteurs integratie als 'een diffuus begrip'. De auteurs stellen dat, om de samenleving bijeen te houden, er voor een succesvolle integratie een verscheidenheid tussen verschillende groepen blijft bestaan, maar tegelijkertijd moet er ook een zekere eenheid in structurele en culturele zin in de maatschappij waarneembaar zijn.⁵⁰ Nederland staat internationaal bekend om zijn multiculturele benadering van integratie. In een multiculturele samenleving wordt integratie bevorderd middels cultureel pluralisme. Hierbij gaat men er van uit dat het bevorderen van participatie en emancipatie binnen gescheiden culturele minderheidsgroeperingen bijdraagt aan de algemene integratie in de maatschappij. Dit is een opvallende gelijkenis met de verzuiling van de vorige eeuw waarbij de Nederlandse samenleving was opgedeeld in katholieken, protestant-christelijken, socialisten en liberalen.⁵¹ Het Nederlands beleid ten aanzien van immigratie is in de afgelopen jaren steeds veranderd en bijgesteld.

In dit hoofdstuk wordt een overzicht gegeven van de geschiedenis van de integratie van immigranten vanaf de komst van de gastarbeiders in de jaren '70 van de vorige eeuw tot begin 21^e eeuw. De periode die hieraan vooraf gaat werd gekenmerkt door de komst van een grote groep Indische Nederlanders waarvan al snel werd aangenomen dat zij zich permanent in Nederland zouden vestigen en zouden aanpassen aan hun nieuwe leefomgeving.⁵² In de eerste decennia van de wederopbouw vond er al arbeidsmigratie plaats uit Italië, Spanje en later ook uit Turkije en Marokko, maar deze werd streng gereguleerd door wervingsverdragen.⁵³ In de jaren '60 pleiten werkgevers voor een versoepeling van de regels, om concurrentie met omliggende landen die ook buitenlandse werknemers aantrokken voor te zijn. Wanneer het toenmalige ministerie van Justitie er in deze periode voor pleit om arbeidsmigratie aan banden te leggen, werd dit door de werkgevers en het ministerie van Sociale Zaken als een beperking gezien. Met name de grote groepen 'spontane' gastarbeiders die buiten de officiële wegen om naar Nederland trokken, zorgen voor een zichtbare aanwezigheid in de samenleving.⁵⁴ Vanaf 1970 werd het eerste beleid voor verschillende doelgroepen immigranten ontwikkeld. Dit hoofdstuk zal

⁵⁰ De Valk, 2001, p. 16

⁵¹ Scholten, 2011, p. 16

⁵² Scheltema et. al., 2001, p. 168

⁵³ Lucassen en Lucassen, 2011, p. 124

⁵⁴ Ibid., pp. 125-128

aantonen dat er in de afgelopen decennia een verschuiving in het discours en het daar uit voort vloeiende beleid heeft plaatsgevonden.

2.1. De jaren '70: Behoud van eigen identiteit.

Het eerste beleid voor verschillende groepen migranten is aanvankelijk nog niet centraal georganiseerd, maar verspreid onder verschillende departementen. Dit wordt door de Tijdelijke Commissie Onderzoek Integratiebeleid getypeerd als een categoriaal (welzijns)beleid. Hierbij vallen Surinamers, Antillianen, Molukkers, woonwagenbewoners en zigeuners onder de verantwoordelijkheid van het ministerie van Cultuur Recreatie en Maatschappelijk werk (CRM); vluchtelingen vallen onder de ministeries van Justitie en van Binnenlandse Zaken; en gastarbeiders worden ondergebracht bij van Sociale Zaken en Werkgelegenheid.⁵⁵ In 1970 wordt het eerste beleidsstuk voor arbeidsmigranten gepresenteerd: de *Nota Buitenlandse werknemers*. Hierin wordt benadrukt dat Nederland geen immigratieland is en dat het land geen behoefte heeft aan nieuwe gezinsvestiging vanuit het buitenland. Zo staat er geschreven dat er een evenwicht moet worden gevonden tussen het aantal beschikbare arbeidsplaatsen en het aantal mensen dat vanuit het buitenland naar Nederland trekt. Omdat men er in jaren '70 nog van uitgaat dat het verblijf van buitenlandse werknemers van tijdelijke aard is, is het beleid tweeledig; enerzijds is het gericht op het enigszins inpassen van de nieuwe werknemers in de Nederlandse samenleving en anderzijds is het gericht op remigratie. Hierbij besteedt men vooral aandacht aan het behoud van eigen identiteit om heraanpassingsmoeilijkheden bij het terugkeren naar het land van herkomst te beperken.⁵⁶ In de WWR publicatie *In debat over Nederland* (2007) bespreekt auteur Fleur Slegers dat het belang dat werd gehecht aan het behoud van de eigen culturele identiteit van migranten mede kan worden verklaard vanuit de herinneringen aan de Tweede Wereldoorlog. De gevolgen van discriminatie en racisme waren nog steeds voelbaar in de samenleving. Bovendien sloot het beleid met het behoud van eigen identiteit aan op de nasleep van de verzuiling, waarbij diversen groepen gescheiden leefden in hun eigen zuil. *“De overheersende gedachte was dat het belangrijk en humaan was om groepen de ruimte te geven om hun eigen gewoonten en gebruiken te kunnen handhaven”*⁵⁷, stelt de auteur. Het behoud van eigen identiteit wordt in de jaren zeventig onder andere bevorderd door overheidssubsidies voor Onderwijs in Eigen Taal en Cultuur. Aanvankelijk werd dit georganiseerd vanuit het ministerie van CRM, later kwam dit door het toenemende aantal gezinsherenigingen onder de verantwoordelijkheid van het ministerie van Onderwijs en Wetenschappen (O&W). Het ministerie van O&W was destijds één van de eerste ministeries

⁵⁵ Blok et. al., 2004, p. 28

⁵⁶ Ibid., p. 29

⁵⁷ Slegers, 2007, p. 15

die kampte met de vraag hoe kinderen met een andere taal en cultuur moeten worden opgevangen in de Nederlandse samenleving.⁵⁸

In 1974 reageert het inmiddels nieuwe kabinet Den Uyl met een *Memorie van antwoord* op de *Nota Buitenlandse werknemers* waarin wordt herhaald dat Nederland geen immigratieland is, maar ook wordt gezegd dat het beleid erop gericht is buitenlandse werknemers optimaal te laten deelnemen aan de Nederlandse samenleving. Daarnaast wordt er in de nota ook gesproken van mogelijke spanningen onder de autochtone bevolking ten aanzien van geïsoleerde groepen van buitenlandse werknemers. Intensieve voorlichting van de Nederlandse bevolking moet de consequenties van sociale spanningen voorkomen. Tevens pleit het kabinet voor de beheersing van arbeidsmigratie en wil het de terugkeer van gastarbeiders naar het land van herkomst bevorderen middels een premie. Deze zogenoemde 'oprotpremie' zorgde voor protest onder de bevolking en afkeur bij de PvdA-fractie.⁵⁹ Naar aanleiding van het verslag schrijft Jaap Boersma, minister van Sociale Zaken en Werkgelegenheid, een nota waarin hij aandacht schenkt aan de grote concentratie van buitenlandse arbeidskrachten in woonwijken. De minister geeft aan dat een grote concentratie van eenzelfde culturele groep de integratie niet bevordert, maar pleit tevens voor een non-discriminatie beleid waarbij hij aangeeft dat "*een besluit van buitenlandse werknemers om zich in een bepaald stadsdeel bij voorkeur te vestigen zal worden gerespecteerd*".⁶⁰

In 1978 wordt M. J. A. Penninx door de Wetenschappelijke Raad voor het Regeringsbeleid (WRR) gevraagd om een inventariserende studie te doen naar het overheidsbeleid ten aanzien van etnische minderheden. Naar aanleiding van zijn werk verschijnt een jaar later op eigen initiatief van de Raad het 17^e WWR rapport *Etnische minderheden* (1979). Hierin wijst M. J. A. Penninx op de problematiek van het toenmalige tweeledige beleid: de tegenstrijdigheid van enerzijds de inpassing van buitenlandse werknemers en inmiddels overgekomen gezinsleden in de maatschappij en anderzijds het bevorderen van remigratie.⁶¹

2.2. De jaren '80: Gelijke kansen en participatie.

De publicatie van het 17^e WWR-rapport in 1979 is toonaangevend voor het komende decennium. Om de volgende redenen: het rapport geeft aan dat het verblijf van arbeidsmigranten niet als tijdelijk moet worden geacht en pleit van een intensivering van het beleid. In het rapport komen drie problemen aan de orde: 1. Achterstandsproblemen bij de

⁵⁸ Blok et. al., 2004, p. 318

⁵⁹ Ibid., p. 31

⁶⁰ Ibid., p. 32

⁶¹ Ibid., pp. 32-33

minderheidsgroeperingen waardoor gelijkwaardige participatie in de samenleving wordt bemoeilijkt. 2. Culturele- of identiteitsproblemen. 3. Een ruime arbeidsmarkt door een stagnerende economie wat bijdraagt aan vooroordelen en discriminatie onder de autochtone bevolking. De Raad pleit voor een beleid van gelijkwaardige kansen voor minderheden. Zo adviseert de WWR verlening van Nederlandse nationaliteit en het toekennen van kiesrecht aan niet-Nederlanders die al een geruime tijd hier verblijven. Het rapport benadrukt dat een oriëntatie van minderheden op de 'dominerende cultuur' nodig is, maar dat anderzijds *“optimaal deelnemen van minderheden aan de samenleving verandering van beide culturen vraagt”*.⁶²

In 1980 volgt er een voorlopige kabinetsreactie op het WWR rapport uit 1979. Gezien de complexe aard van de problemen vraagt het kabinet meer tijd voor bezinning.⁶³ Een jaar later verschijnt de Ontwerp-minderhedennota van het ministerie van Binnenlandse Zaken. Tegelijkertijd is er in 1981 een kabinetscrisis over het financieel-economische beleid, waardoor de Minderhedennota tot 1983 op zich laat wachten. De nota was een uitwerking van de ontwerp-nota en werd als eerste ondertekend door de minister van Binnenlandse Zaken van het inmiddels nieuwe kabinet-Lubbers. De nota heeft een driedelig doel; Ten eerste het verminderen van de sociale en economische achterstand van leden van minderheidsgroepen. Het tweede doel is het scheppen van voorwaarden voor emancipatie in- en deelname aan de samenleving van minderheidsgroepen. En ten derde het voorkomen en bestrijden van discriminatie en het verbeteren van de rechtspositie.⁶⁴ Hierbij wordt verwacht dat leden van minderheidsgroepen hun best doen de Nederlandse taal leren, dat zij participeren in de samenleving en respect hebben voor de Nederlandse wetten, normen en waarden. Participatie binnen de eigen (culturele) groep wordt aangemoedigd omdat men er destijds van uitgaat dat dit bijdraagt aan de integratie in de Nederlandse samenleving.⁶⁵ Lucassen en Lucassen (2011) geven aan dat menig wetenschapper in binnen- en buitenland stelt dat Nederland aan het eind van de jaren '70 en het begin van de jaren '80 een radicaal multicultureel beleid heeft ontwikkeld. Dit beeld van een multiculturele samenleving is volgens de auteurs hardnekkig blijven hangen, hoewel de beleidsvoering al snel een andere weg in is geslagen. Bovendien moet er ook gekeken worden naar wat dit beleid nu feitelijk voorstelde. Volgens de auteurs moet het behoud van eigen identiteit vooral gezien worden als een (tijdelijk) medicijn tegen racisme en identiteitsproblemen bij de tweede generatie: *“Het aanhalen van de multiculturele samenleving lijkt dan ook eerder te moeten worden geïnterpreteerd als een mantra tegen het opkomende racisme, dan het enthousiast en kritiekloos omarmen van een op cultuurrelativisme gestoelde samenleving die het idee van*

⁶² Quené et. al., 1979, p. XXI; Blok et.al., 2004, p. 35

⁶³ Blok et. al., 2004, p. 35

⁶⁴ Ibid., 2004, p. 37

⁶⁵ Sleegers, 2007, p. 16

gedeelde liberale waarden overboord heeft gezet”, aldus Lucassen en Lucassen.⁶⁶ Fermin beschrijft in zijn proefschrift uit 1997 dat er tussen 1980 en 1994 een verschuiving plaatsvindt in het politieke debat. Waar men in eerste instantie nog sprak over emancipatie, spreekt men in de loop van tijd steeds meer van integratie. Volgens de auteur duidt dit op een verminderde belangstelling voor het behoud van eigen identiteit en de verandering van bestaande structuren. Bovendien betekent dit volgens de auteur dat er steeds meer vanuit wordt gegaan dat minderheden zich inpassen in bestaande structuren.⁶⁷

Aan de vooravond van de jaren '90 verschijnt het WWR-rapport *Allochtonenbeleid* (1989). In de volgende paragraaf zal in worden gegaan op de inhoud van het rapport en het belang ervan voor de ontwikkelingen in het komende decennium.

2.3. De jaren '90: Burgerschap en eigen verantwoordelijkheid.

Vanaf 1990 staat het begrip 'burgerschap' centraal. Waar men in de jaren '80 vooral spreekt van groepen migranten, legt men tien jaar later de nadruk op het individu. Het accent op eigen verantwoordelijkheid en de overeenkomsten tussen burgers als onderdeel van het Nederlandse volk moeten bijdragen aan een sterkere sociale cohesie.

Het WWR-rapport *Allochtonenbeleid* (1989) is, in tegenstelling tot het voorafgaande rapport uit 1979, uitgebracht in opdracht van het kabinet. De Raad heeft als doelstelling meegekregen te adviseren over de ontwikkelingen die hadden plaatsgevonden sinds het verschijnen van de *Minderhedennota* van 1983⁶⁸ en als respons op de ontstane stagnatie in het beleid.⁶⁹ Het rapport is voorbereid voor een interne projectgroep van het WWR onder voorzitterschap van prof.dr. W. Albeda. Andere leden van de projectgroep waren prof.dr. H.P.M. Adriaansens, prof.dr. B.M.S. van Praag, mr. J.C.F. Bletz, dr. W.J. Dercksen, prof.dr. H.B. Entzinger drs. H.G.M. Hendriks, mr.drs. J.C.I. de Pree, prof.drs. I.J. Schoonenboom, drs. S. van der Veen en drs. J.A.P. Veraart.⁷⁰ In het rapport laat de Raad weten dat er nog steeds veel migratie naar Nederland plaatsvindt, en dat dit proces voort zal blijven duren. Er wordt vastgesteld dat Nederland in de loop der tijd beschouwd moet worden als een immigratieland. Tevens blijkt uit het rapport dat de integratie van immigranten de afgelopen jaren weinig succesvol is geweest. Deze tekortkoming moet niet alleen geweten worden aan de minderheden, maar vooral aan het integratiebeleid. Volgens de Raad is er te veel gediscussieerd over de doelstellingen en is de harde problematiek te weinig aangepakt. Op de punten onderwijs, arbeidsdeelname en huisvesting is te weinig vooruitgang geboekt. De

⁶⁶ Lucassen en Lucassen, 2011, pp. 90-95

⁶⁷ Fermin, 1997, p. 155

⁶⁸ Blok et. al., 2004, p. 40

⁶⁹ Scholten, 2009, p. 567

⁷⁰ Albeda et. al., 1989, p. 7

WRR stelt dan ook voor om een allochtonenbeleid te voeren, bestaande uit drie componenten. Ten eerste een vreemdelingenbeleid aangaande allochtonen die in Nederland verblijven. Ten tweede een integratiebeleid gericht op arbeid, onderwijs en volwasseneneducatie. En ten derde een cultuurbeleid. Betreffende het eerste punt adviseert de Raad een wet inzake gelijke behandelingen van vreemdelingen. Daarnaast pleit de WRR voor een versnelling van de procedures voor het verkrijgen van de Nederlandse nationaliteit. Daarnaast is de Raad ook voorstander van een terugkeer optie gedurende de eerste twee jaar na vertrek uit Nederland. Het tweede punt, een integratiebeleid gericht op arbeid, onderwijs en volwasseneneducatie, moet volgens het rapport als volgt worden uitgewerkt: Er moet meer aandacht worden besteed aan arbeidsdeelname, vanwege de hoge werkloosheid onder de allochtone bevolking. Bovendien, stelt de Raad, moet arbeidsdeelname bijdragen aan eigenwaarde en deelname aan de samenleving. Dit wil de WRR bevorderen door werkgevers te verplichten inspanningen te verlenen om meer leden van minderheidsgroepen op te nemen in hun personeelsbestand. Middels een *Wet bevordering arbeidskansen*, vergelijkbaar met de Canadese *Employment Equity Act*, wil de WRR dat bedrijven doelstellingen hanteren en rapporteren voor meer variatie in etniciteit op de werkvloer. Een *contract compliance* moet er vervolgens voor zorgen dat alleen de bedrijven die serieuze pogingen hebben ondernomen om meer leden van minderheidsgroepen in dienst te nemen, in aanmerking komen voor overheidsopdrachten. Op het gebied van onderwijs wil de Raad dat er meer aandacht wordt besteed aan de opvang van niet-Nederlandstalige kinderen. Zo adviseert het de herinvoering van opvangklassen en taalonderwijs in de voorschoolse periode. Volwasseneneducatie zou moeten geschieden middels een basiscursus Nederlands en een cursus oriëntatie op de Nederlandse samenleving. De WRR pleit hier voor een beleid dat activerend moet zijn; er vindt hierbij een verschuiving plaats van het recht op zorg naar de plicht tot zelfverantwoordelijkheid. Tot slot adviseert de Raad dat onderwijs in eigen taal en cultuur beschikbaar moet blijven, maar dit moet wel buiten het regulier onderwijs aangeboden worden. Betreffende het derde punt, het cultuurbeleid, wordt in het rapport duidelijk gemaakt dat de overheid de culturele en levensbeschouwelijke verscheidenheid dient te eerbiedigen. Hierbij moet de overheid de vrijheid tot zelforganisatie en het beginsel van de materiële gelijkheid in acht nemen. In het algemeen kan er geconcludeerd worden dat de WRR pleit voor een beleid wat meer gericht is op sociaal-economische factoren en minder op sociaal-culturele.⁷¹

Een jaar na de presentatie van het vorige rapport, komt de WRR in 1990 op aanvraag van het kabinet met een nieuw rapport: *Een werkend perspectief: arbeidsmarktparticipatie in de jaren '90*. De aanleiding van het rapport is de stijging van de langdurige werkloosheid en arbeidsongeschiktheid in de jaren '80. Het rapport moet dan ook

⁷¹ Blok et. al., 2004, pp. 40-42

los gezien worden van de integratieproblematiek, maar spreekt zich wel uit over de arbeidsparticipatie van allochtonen.⁷² In dit rapport wordt nogmaals de nadruk gelegd op het belang van een activerende benadering. De afgelopen jaren hebben uitgewezen dat het passief-makend beleid van de verzorgingsstaat niet heeft bijgedragen aan adequate inspanningen van burgers. De WRR pleit daarom voor wederkerigheid van prestaties met rechten en plichten voor de burger. Daarnaast moet de overheid voorzieningen bieden die de integratie bevorderen. Maatschappelijke instellingen moeten hieraan bijdragen, maar de eigen verantwoordelijkheid en de plicht tot inspanning van allochtonen moet benadrukt worden.⁷³

In 1990 reageert de inmiddels nieuwe regering op het WWR-rapport uit 1989, middels de nota *Allochtonenbeleid: kabinetsstandpunt*. Het vorige kabinet (Lubbers II) heeft vanwege een kabinetscrisis zijn ontslag aangeboden. Het CDA is opnieuw de grootste partij en samen met de PvdA vormen zij een coalitie.⁷⁴ De nota neemt de term 'allochtonen' die voorgesteld is in het voorafgaande WWR-rapport niet over, omdat de term 'minderheden' internationaal gerespecteerd is. De nota heeft als doelstellingen de positie van minderheden te verbeteren en de inburgering van nieuwkomers te bevorderen. De focus ligt voornamelijk bij nieuwe immigranten in een achterstandspositie en jongeren. Nieuwkomers dienen een inburgeringstraject te volgen en extra voorzieningen in het onderwijs, met name in de voorschoolse fase, moeten bijdragen aan participatie in de Nederlandse samenleving. In het rapport *Bruggen bouwen* wordt ook gesproken van een nieuw credo: *algemeen beleid waar mogelijk, specifiek of categoriaal beleid waar nodig*. Het beleid moet volgens het kabinet geïntensiveerd worden en meer gericht zijn op de verbetering van de positie van minderheden. De punten uit de voorgaande nota zijn ook weer terug te vinden in de nota *Investeren in integreren* (1994) die is gepresenteerd door het ministerie van Welzijn, Volksgezondheid en Cultuur. Hierin staan beleidsprogramma's die onder andere moeten bijdragen aan de onderwijskansen voor kinderen en jongeren, een inburgeringstraject in overeenstemming met de Verenging van Nederlandse Gemeenten, kwaliteitsverbetering en decentralisatie van organisaties voor minderheden.⁷⁵

In 1994 verschijnt ook de Contourennota *Integratiebeleid Etnische Minderheden*, opgesteld door het ministerie van Binnenlandse Zaken. Hierin ligt ook weer de focus op burgerschap en integratie middels scholing en arbeid. In de nota worden een aantal problemen besproken. Men spreekt van een hoog immigratieoverschot en een grote instroom van laaggeschoolde immigranten waar geen werk voor is. Tevens is er sprake van een ongelijke verdeling van etnische minderheden over Nederland, waardoor gettovorming

⁷² Rutten et. al., 1990, p. 34

⁷³ Blok et. al., 2004, p. 43

⁷⁴ http://www.parlement.com/id/vh8lnhronvw3/kabinet_lubbers_iii_1989_1994

⁷⁵ Blok et. al., 2004, pp. 44-45

op kan treden. In de Contourennota spreekt men niet meer van een 'minderhedenbeleid' maar van een 'integratiebeleid'. Hiermee verschuift de focus van groepen naar individuen. De nadruk op burgerschap moet bijdragen aan een gevoel van verbondenheid waarbij het 'Nederlandschap' als gemene deler zorgt voor overeenkomsten in plaats van verschillen tussen mensen. In het politieke debat blijkt vooral de VVD voorstander te zijn van het bijbrengen van Nederlandse normen en waarden, met name onder de islamitische bevolking. Bovendien legt de VVD ook het verband tussen de hoge criminaliteit onder allochtone jongeren en een slechte integratie in de Nederlandse samenleving.⁷⁶

In 1998 wordt Van Boxtel van D66 aangesteld als minister voor het Grote steden- en Integratiebeleid. Met het uitbrengen van de nota *Kansen krijgen, kansen pakken* (1998) gaf Van Boxtel inzicht in het nieuwe beleid. Ook hier ligt de focus weer op actief burgerschap. Middels vier actieprogramma's moeten de problemen met allochtone jongeren, werkloosheid, vooroordelen, discriminatie en racisme worden opgelost. Bij de bespreking van het rapport in de Kamer ontstaan er geen grote discussies, maar de rol van zelforganisatie van minderheidsgroepen zorgt wel voor wat verdeling in de Kamer. Volgens minister Van Boxtel is zelforganisatie nog steeds een streven, omdat het bijdraagt aan participatie binnen de minderheidsgroepering.⁷⁷ In de jaren '90 tot 2000 komt het onderwerp integratie steeds meer op de politieke agenda en in het publieke debat, maar dit is slechts een voorbode voor de onstuimige periode die vanaf de eeuwenwisseling plaats zal vinden.

2.4. De jaren 2000: De multiculturele samenleving op losse schroeven.

In het begin van de 21^e eeuw vindt er een omslag plaats die wordt gekenmerkt door een nieuw geluid: de publieke opinie. Het integratiedebat wordt steeds meer in publieke setting gevoerd en de media wordt hierbij niet geschuwd. Wetenschappers, opiniemakers en politici uiten hun zorgen in columns en actualiteitenprogramma's op televisie. In het debat is meer aandacht voor emoties en 'onderbuik gevoelens' waarbij ook het 'gewone volk' een stem krijgt. Entzinger legt in zijn artikel *Changing the rules while the game is on; From multiculturalism to assimilation in the Netherlands* (2006) uit dat er rond de eeuwwisseling twee gedachten heersen ten aanzien van de integratie van minderheden. Enerzijds wat Entzinger de 'officiële' gedachte noemt waarbij men uitgaat van vooruitgang in het integratieproces op het gebied van arbeidsparticipatie, onderwijs en huisvesting. De auteur geeft aan dat er op dit gebied vooruitgang te zien is bij de tweede generatie ten opzichte van de eerste generatie nieuwkomers. Hij geeft ook aan dat deze institutionele integratie samengaat met het behoud van de eigen culturele identiteit. Turken en Marokkanen voelden

⁷⁶ Ibid., pp. 45-47

⁷⁷ Blok et. al., 2004, pp. 48-49

zich verbonden met hun land van herkomst en met de islam. Entzinger zegt dan ook dat dit gezien kan worden als een teken van succesvol multiculturalisme.⁷⁸ Anderzijds is in voorgaande WWR-rapporten te zien dat werkloosheid onder minderheden nog steeds een probleem is. Bovendien zorgt het groeiende aantal moslims met daarbij de verbondenheid met het land van herkomst, de mogelijkheid tot het houden van dubbele nationaliteit, en de verbondenheid met de islam voor onrust in de samenleving. Met de publicatie van het artikel *Het multiculturele drama* in januari 2000 in het NCR Handelsblad spreekt Paul Scheffer als eerste de zorgen uit die veel mensen destijds voelen.⁷⁹ Scheffer, die tegenwoordig de functie van hoogleraar Europese studies aan de Universiteit van Tilburg bekleedt en bekend PvdA-lid is, uit in het opiniestuk zijn ongenoegen over de integratie van immigranten in Nederland. De auteur spreekt in het artikel en zijn latere werk *Het land van aankomst* (2007) van een etnische onderklasse bestaande uit allochtone bevolking. Problemen als werkloosheid, armoede, schooluitval en criminaliteit lopen hoog op onder etnische minderheden. Volgens de auteur is er te lang gedacht dat deze verdeeldheid zichzelf wel op zou lossen en dat succesvol geïntegreerde migranten hun achterban uiteindelijk wel omhoog zouden helpen. Eveneens denkt Scheffer dat de religieuze diversiteit die Nederland tijdens de verzuiling kende niet parallel staat aan de culturele diversiteit die Nederland anno 2000 kent. Het ontbreekt hem volgens de auteur aan een gevoel van saamhorigheid, het collectieve gemeenschapsgevoel dat als een dak op de (culturele) zuilen rust.⁸⁰ Bovendien ziet Scheffer de islam als een probleem voor de integratie. *“Waar het vooral om gaat, is dat de scheiding van staat en kerk niet werkelijk is aanvaard in islamitische kring. Af en toe wordt iets zichtbaar van wat door imams wordt gepreekt en hoort men voorbeelden van haatdragendheid tegenover de samenleving waarvan ze geacht worden deel te zijn.”*⁸¹ De auteur spreekt van een kloof tussen *“de gangbare omgangsvormen in Nederland en het normbesef binnen de islamitische gemeenschappen”*.⁸² Scheffer geeft aan dat er te lang gedacht is dat integratie een kwestie van tijd is. Anno 2000 blijkt dat de derde generatie migranten nog niet geïntegreerd is. De auteur zet dan ook zijn vraagtekens bij het beleid waarbij er gepleit wordt voor ‘integratie met behoud van eigen identiteit’. Hij meent dat migranten hiermee tot een diaspora worden gemaakt, waarbij men zich blijft oriënteren op wat men heeft achtergelaten.⁸³ Na het artikel van Scheffer vindt er een publieke discussie plaats tussen voor- en tegenstanders van de multiculturele samenleving. Een vooraanstaand onderwerp in de discussie is de Islam in relatie tot westerse normen en waarden. Deze discussie wordt verhevigd door de gebeurtenissen van 9/11 in 2001. De ‘clash of

⁷⁸ Entzinger, 2006, p. 6

⁷⁹ Entzinger, 2006, p. 7

⁸⁰ Scheffer, 2000, ongepagineerd.

⁸¹ Ibid.

⁸² Ibid.

⁸³ Scheffer, 2010, p. 292

civilisations', een term bedacht door Samuel Huntington in 1993, lijkt met de aanslag op het World Trade Centre werkelijkheid te worden.⁸⁴

De aanloop van de verkiezingen van 2002 wordt gekenmerkt door de opkomst van Pim Fortuyn. Fortuyn, voorheen bekend van zijn 'islam kritische' columns in *Elsevier*, zei gehoor te geven aan de stem van het 'gewone volk'. Fortuyn is wars van de politieke elite en wil als leider van Leefbaar Nederland (LN), en later zijn eigen politieke partij Lijst Pim Fortuyn (LPF), een gehoor geven aan de 'onderbuik gevoelens' die heersen in de maatschappij. Hij is van mening dat Nederland te vol is en dat de culturele diversiteit te groot is. Hij ziet de normen en waarden. Tevens pleit Fortuyn voor intensivering van de nationale identiteit middels het versterken van het onderwijs in de vaderlandse geschiedenis. De politicus wil een halt toeroepen aan de instroom van nieuwe migranten en is van mening dat een dubbele nationaliteit moet worden afgeschaft.⁸⁵ Na de moord op Pim Fortuyn door een dierenrechtenactivist op 6 mei 2002, behaalde de LPF bij de Tweede Kamerverkiezingen 26 van de 150 zetels.

Na de dood van Pim Fortuyn blijft integratie een veel besproken onderwerp op de politieke agenda en in het publieke debat. De focus verschuift hierbij steeds meer naar de sociaal-culturele integratie van migranten. In het WWR-rapport uit 2007 *Identificatie met Nederland* wordt gezegd dat het integratievraagstuk steeds meer een identiteitsvraagstuk is geworden. Migrant zouden hierbij moeten kiezen voor loyaliteit aan Nederland.⁸⁶ De hernieuwde Wet Inburgering (WI) van 2007 moet bijdragen aan dit loyaliteitsgevoel. Met de Wet Inburgering worden migranten die zich vanaf 2007 in Nederland vestigen verplicht tot inburgeren. Voor leden van etnische minderheidsgroepen die al langer in Nederland wonen, maar de taal niet of niet goed beheersen is het inburgeren ook verplicht. Vernieuwend aan de wet uit 2007 is dat de nieuwkomers zelf verantwoordelijk worden geacht voor hun inburgering en hierbij de kosten zelf moeten dragen. Tevens biedt de wet ook de mogelijkheid om sancties door te voeren wanneer nieuwkomers na 3,5 jaar niet zijn geslaagd voor het inburgeringsexamen.⁸⁷ Een ander onderwerp van gesprek is het toenemende aantal moslims in Nederland. Met de groeiende populariteit van Geert Wilders en zijn Partij voor de Vrijheid (PVV) worden anti-islamitische uitspraken niet geschuwd. De partij pleit voor een immigratiestop voor niet-westerse migranten en ziet de komst van steeds meer moslims in Nederland als een bedreiging voor de joods-christelijke identiteit van Nederland.⁸⁸ Waar Nederland voor de eeuwenwisseling nog een vooraanstaand voorbeeld van een

⁸⁴ Entzinger, 2006, p. 8

⁸⁵ Slegers, 2007, p. 30

⁸⁶ Van de Donk et. al., 2007, p. 28

⁸⁷ Huijnk en Dagevos, 2012, p. 58-59

⁸⁸ <http://pvv.nl/index.php/component/content/article/36-geert-wilders/3588-speech-geert-wilders-in-berlijn.html>

multiculturele samenleving leek, lijkt het integratiebeleid in eerste tien jaar van de 21^e eeuw te zijn veranderd in een assimilatiebeleid.⁸⁹

Conclusie

In dit hoofdstuk is getracht een antwoord te geven op de deelvraag: *Hoe is het beleid ten aanzien van immigranten in Nederland de afgelopen decennia vormgegeven?* Bovenstaande uiteenzetting laat zien dat het beleid ten aanzien van immigranten de afgelopen decennia steeds is gewijzigd en veranderd. De jaren '70 worden gekenmerkt door de komst van gastarbeiders, voornamelijk uit Marokko en Turkije, en de migranten uit Suriname. In de zeventiger jaren gaat men er nog vanuit dat de gastarbeiders uiteindelijk terug zullen keren naar het land van herkomst en is er nog geen sprake van een integratiebeleid. Het categoriaal (welzijns)beleid moet ervoor zorgen dat werknemers uit het buitenland enigszins worden ingepast in de Nederlandse samenleving, maar vooral dat remigratie niet bemoeilijkt wordt. Behoud van eigen identiteit is dan ook het streven.

In de jaren '80 wordt duidelijk dat arbeidsmigranten zich definitief zullen vestigen in Nederland en dat de toestroom van nieuwe migranten voort zal duren. Het beleid is vanaf 1980 voornamelijk gericht op het terugdringen van de sociale en economische achterstand van leden van minderheidsgroepen. Hierbij wordt participatie binnen de eigen groep aangemoedigd omdat men er van uitgaat dat dit bijdraagt aan de emancipatie van minderheden. Van leden van minderheidsgroepen wordt verwacht dat zij hun best doen de Nederlandse taal te leren, dat zij participeren in de samenleving en respect hebben voor de Nederlandse wetten, normen en waarden. Een ruimere arbeidsmarkt zorgt in de jaren '80 voor vooroordelen en discriminatie onder de autochtone bevolking.

In de jaren '90 wordt duidelijk dat het minderhedenbeleid tot op dat moment niet erg succesvol is geweest. Onder de allochtone bevolking is veel werkloosheid en schooluitval. Het WWR-rapport uit 1989 pleit voor een integratiebeleid gericht op arbeid, onderwijs en volwasseneneducatie. Zo moet de *Wet bevordering arbeidskansen* zorgen voor meer variatie in etnische achtergronden op de werkvloer en moet er meer aandacht besteed worden aan de scholing van allochtone kinderen. Het *Integratiebeleid Etnische Minderheden* dat in 1994 verschijnt legt de nadruk op burgerschap, wat moet bijdragen aan een gevoel van verbondenheid en overeenkomsten in, plaats van verschillen tussen mensen.

Na de eeuwenwisseling wordt nogal getwijfeld aan het gevoel van verbondenheid in Nederland. Het artikel *Het multiculturele drama* van Scheffer zorgt voor een oploaiende discussie over integratie en het gebrek aan saamhorigheid. Dit is niet alleen een politieke, maar vooral publieke discussie waarbij de media niet geschuwd wordt. Politieke leiders als

⁸⁹ Entzinger, 2006, p. 11

Pim Fortuyn en Geert Wilders menen voor het volk te spreken en vermijden hierbij geen harde taal. De gebeurtenissen van 9/11 zorgen voor onrust in de samenleving en de islam wordt hierbij als bedreigende factor voor de Nederlandse normen en waarden beschouwd.

Het is opvallend dat het beleid door de jaren heen steeds meer van een multicultureel beleid met behoud van eigen identiteit naar een assimilatiebeleid is veranderd. Entzinger (2006) gaat verder in op de factoren die een rol hebben gespeeld bij de veranderingen in het discours. Als meest voor de hand liggende factor noemt de auteur de economie. Entzinger geeft aan dat het algemeen bekend is dat wanneer er sprake is van een afname in economische groei, er meer ontevredenheid heerst ten aanzien van immigratie en immigranten. Sinds 2001 is de werkloosheid toegenomen en hoewel het verschil in arbeidsparticipatie tussen de autochtone en allochtone bevolking niet is toegenomen, doet de allochtone bevolking gemiddeld meer aanspraak op sociale voorzieningen. Toch is dit volgens Entzinger geen argument voor de ommezwaai naar assimilatie in het integratiebeleid, omdat het geen veelbesproken onderwerp is geweest in de Nederlandse politiek. Hij legt uit dat sommige sectoren nog steeds een te kort aan mankracht hebben, en dat er in de toekomst ook verwacht wordt dat werknemers uit het buitenland deze vacatures zullen opvullen.⁹⁰ Als tweede argument noemt de auteur de het groeiende aantal immigranten in Nederland. Volgens Entzinger is de promotie van culturele diversiteit en de institutionalisering van culturele minderheden haalbaar zolang het gaat om *minderheidsgroepen*. Tegenwoordig bestaat ongeveer de helft van de inwoners in steden uit allochtone Nederlanders, van een minderheid is dus volgens de auteur eigenlijk geen sprake. Bovendien geeft hij aan dat culturele diversiteit alleen kan floreren wanneer een meerderheid zich kan identificeren met de basis normen van de algehele maatschappij. We moeten ons afvragen of mensen uit culturele minderheidsgroepen zich ook identificeren met Nederland. Echter, met de komst van andere culturen, en met name de komst van de islam, voelen veel Nederlanders zich bedreigd in hun identiteit.⁹¹ Anderzijds noemt de auteur dit juist de kracht van Nederlands integratiebeleid, omdat het ertoe heeft geleid dat culturele minderheden participeren in de algehele samenleving en er geen sprake is van gettovorming.⁹² Als laatste noemt Entzinger de media als veelgenoemde verklaring voor de verschuiving van een multicultureel beleid naar een assimilatiebeleid. Met name Pim Fortuyn, en later Geert Wilders, werd op de voet gevolgd en de media maakte een ware 'hype' van zijn confronterende uitspraken. De auteur denkt daarentegen dat de media niet de macht hebben om middels een dubbele agenda de kiezers te beïnvloeden. Ontevredenheid over de politiek in het algemeen en over immigratie en integratie in het bijzonder, moeten

⁹⁰ Entzinger, 2006, p. 11

⁹¹ Ibid., pp. 11-12

⁹² Ibid., pp. 11-12

eraan bij hebben gedragen dat de verschuiving van het Nederlands multicultureel beleid naar een assimilatiebeleid heeft plaatsgevonden. De media kunnen hier slechts een katalysator in zijn, aldus Entzinger.⁹³

⁹³ Ibid., p. 13

Hoofdstuk 3. De multiculturele discussie

Inleiding

In dit hoofdstuk wordt de discussie omtrent de multiculturele samenleving in Nederland besproken. Allereerst wordt uiteen gezet hoe deze discussie is ontstaan en vanuit welke verschillende professies de discussie gevoerd is. Vervolgens zal er middels stellingen die zijn afgeleid uit het discours de onderwerpen worden besproken die veelvuldig zijn benoemd in de discussie over de multiculturele samenleving.

3.1. De partijen in de discussie

In het vorige hoofdstuk is besproken dat er rond de eeuwenwisseling een aantal gebeurtenissen (waaronder de terroristische aanslag op het World Trade Centre en de moord op filmmaker Theo van Gogh) hebben plaatsgevonden die het debat over de multiculturele samenleving hebben verhevigd. Toch kunnen we stellen dat ruim voor deze wereldschokkende gebeurtenissen er in de politiek al werd gesproken over een mislukte multiculturele samenleving. In het artikel *The growing gap between facts and discourse on immigrant integration in the Netherlands, Identities: Global Studies in Culture and Power* (2013) geeft Han Entzinger aan dat vanaf de jaren '90 al twijfels ontstonden over de effectiviteit van de multiculturele aanpak. Toen Frits Bolkestein, toenmalig partijleider van de VVD, zich in 1991 uitsprak over de onverenigbaarheid van de islam met 'Westerse waarden' werd er voor het eerst publiekelijk uitgesproken dat de islam een probleem vormde in relatie tot integratie. Entzinger geeft echter aan dat Bolkestein destijds niet veel bijstand kreeg omdat men nog in de veronderstelling was dat men andere culturen niet moest bekritisieren.⁹⁴ Peter Scholten (2009) beschrijft dat de WRR met betrekking tot het integratiebeleid een ambivalente rol heeft gespeeld. In zijn artikel legt hij uit dat de WRR met de publicatie van het rapport in 1989 teruggrijpt naar eerdere adviezen uit 1979. Volgens de auteur zou de WRR hiermee een dubbele agenda nastreven die niet alleen betrekking heeft op het advies maar ook op de promotie van een welvaartstaat waarbij de regering geadviseerd wordt te streven naar een multicultureel beleid.⁹⁵ Scholten is dan ook van mening dat de WRR een tactiek handhaaft waarbij zij buiten, maar wel dichtbij, de politiek blijven staan om invloed uit te oefenen op het integratiebeleid en het veranderende discours.⁹⁶ Om de partijen die tijdens het debat over de multiculturele samenleving verder in kaart te brengen, zal niet verder in

⁹⁴ Entzinger, 2013, p. 5

⁹⁵ Scholten, 2009, pp. 567-568

⁹⁶ Ibid., p 579

worden gegaan op de mogelijke 'dubbele agenda' van de WRR. We kunnen daarentegen wel stellen dat het rapport uit 1989 een aanleiding is geweest voor deze discussie.

Een meer pragmatisch argument noemt Maarten P. Vink in zijn artikel *Dutch 'Multiculturalism' Beyond the Pillarisation Myth* (2007) waarin hij weergeeft dat in 1989 de Wetenschappelijke Raad voor het Regeringsbeleid opmerkte dat het multiculturele beleid er tot dan toe nog niet in was geslaagd om marginalisatie bij migranten te voorkomen.⁹⁷ Vink stelt in zijn artikel dat gegevens uit het WRR rapport van 1989 aanleiding waren voor Paul Scheffer wanneer hij zijn opinieartikel *Het multiculturele drama* in 2000 schreef. Hierin schrijft Scheffer over het falen van het integratiebeleid, het ontstaan van een etnische onderklasse en de onverenigbaarheid van de islam met Westerse normen en waarden.⁹⁸ Een maand later schrijft Paul Schnabel, toenmalig directeur van het Sociaal en Cultureel Planbureau (SCP), een artikel getiteld *De multiculturele illusie*. Hierin bekritiseert de auteur de stellingname dat wederzijdse beïnvloeding van culturen mogelijk is in Nederland.⁹⁹ Beide opiniestukken doen stof opwaaien, zowel in de politiek als in de media. In het vorige hoofdstuk staat weergegeven hoe de gebeurtenissen van 11 september 2001 en de nasleep hiervan 'onderbuikgevoelens' hebben losgemaakt in de maatschappij. Sleutelfiguren als Pim Fortuyn en Geert Wilders gaven woorden aan deze gevoelens en brachten dat de discussie nog steeds veelvuldig in de media en in de politiek wordt besproken.

Daarnaast is het multiculturalisme in Nederland ook een populair onderwerp van wetenschappelijk onderzoek. Vink geeft in zijn artikel aan dat Nederland, voor een betrekkelijk klein land, één van de meest bestudeerde casussen is in de internationale migratie literatuur.¹⁰⁰ Auteurs als Duyvendak, Scholten en Entzinger (wie eveneens zitting nam in de WRR in 1989) beschreven uitvoering het veranderende discours en het integratiebeleid van de afgelopen 40 jaar. Leo en Jan Lucassen zijn hierin een uitzondering, omdat zij anders dan andere auteurs geen sociologische, maar geschiedkundige achtergrond hebben. Het is dan ook begrijpelijk dat de auteurs in hun recente publicatie *Winnaars en verliezers* (2011) niet alleen migratie vanaf 1970 bespreken, maar veel verder terug gaan tot de Gouden Eeuw. Hun nuchtere balans laat zien dat Nederland steeds een land van immigratie is geweest.¹⁰¹ In hun publicatie geven zij middels een historische vergelijking en feiten antwoorden op de claims van 'integratiepessimisten', waarmee zij publicisten aanduiden die waarschuwen voor een dreigende islamisering en een 'multicultureel drama'.¹⁰² De gebroeders Lucassen stellen dat deze publicisten veelvuldig

⁹⁷ Vink, 2007, p.338

⁹⁸ Vink, 2007, p. 339.

⁹⁹ Schnabel, 2000, ongepagineerd

¹⁰⁰ Vink, 2007, p. 337

¹⁰¹ Lucassen en Lucassen, 2011, p. 17

¹⁰² Ibid., p. 12

gebruik maken van selectieve bronnen en aannamen.¹⁰³ In de volgende paragraaf zal dan ook gebruik worden gemaakt van onder andere het werk van Lucassen en Lucassen.

3.2. Evaluatie en relevantie van de argumenten in de discussie.

De multiculturele samenleving is vanuit de politiek, de publiek opinie en wetenschappelijk onderzoek de afgelopen twintig jaar steeds besproken en bekritiseerd. Binnen deze discussie kunnen we vijf punten van kritiek op het Nederlands multiculturalisme onderscheiden die veelvuldig terugkomen in het debat, te weten: de sociaaleconomische tweedeling in de maatschappij, de onverenigbaarheid van de islamitische godsdienst met Nederlandse normen en waarden, Nederlands' 'verzuilde' geschiedenis, het gebrek aan een nationale identiteit en tot slot het veranderende integratiebeleid. In deze paragraaf zijn aan de hand van het discours stellingen afgeleid die deze kritiekpunten bespreken. Middels deze stellingen wordt weergegeven welke argumenten er zijn aangedragen om het mislukken ofwel slagen van de multiculturele samenleving aan te duiden. Bij de introductie van de stellingen wordt voornamelijk gebruik gemaakt van argumenten die Scheffer heeft aangedragen in zijn opinieartikel, omdat hij een grote invloed heeft gehad op de veranderingen in het discours. Echter, bij de bespreking van de stellingen zal blijken dat ook andere auteurs en onderzoekers de stellingen hebben besproken.

Stelling 1: Het multiculturele samenleving is mislukt omdat er een sociaal-economische tweedeling bestaat in de maatschappij.

De eerste stelling wordt met name door Scheffer omarmt in zijn opiniestuk uit 2000 en zijn werk *Land van aankomst*. Hierin geeft hij weer dat de 20^e eeuw in het teken stond van het wegwerken van sociale en economische ongelijkheid. Hij maakt zich dan ook hard voor de ongelijkheid die anno 2000 is ontstaan tussen allochtone en autochtone Nederlanders. De auteur verwijst hier naar de *Rapportage minderheden 1999* van het SCP. “*Gemiddeld hebben de allochtone kinderen een aanmerkelijke achterstand in cognitieve ontwikkeling en taalvaardigheid, waardoor de toegang tot de betere banen is afgesloten*”, stelt hij. De auteur concludeert dat werkloosheid, armoede, schooluitval en criminaliteit zich ophopen bij de etnische minderheden.¹⁰⁴ De sociaaleconomische kloof tussen autochtone en allochtone bevolking wordt ook door de WRR rapporten uit 1979 en 1989 onderstreept. Met name het laatste rapport erkent dat er in de daarvoor gaande jaren te weinig vooruitgang is geboekt in educatie, huisvesting en arbeidsparticipatie. In zijn artikel *Changing the rules while the game is on; From multiculturalism to assimilation in the Netherlands* (2006) stelt Entzinger echter

¹⁰³ Ibid., p. 16

¹⁰⁴ Scheffer, 2000

dat Scheffer de immense diversiteit onder immigranten evenals hun vooruitgang in educatie en arbeidskansen negeert. Tevens zou Scheffer negeren dat culturen niet statisch zijn. Entzinger heeft in 2000 een onderzoek gedaan onder Turkse en Marokkaanse jongeren in Rotterdam, waaruit bleek dat hoe langer jongeren in Nederland verblijven, het opleidingsniveau toeneemt.¹⁰⁵ Dit zijn ook de conclusies van het Centraal Bureau voor de Statistiek (Jaarrapport integratie, 2012) waarin wordt gesproken van een sociaaleconomische vooruitgang tussen de eerste en tweede generatie allochtonen. *“Een diepere worteling, door een langer verblijf van een persoon of van de familie in Nederland, verhoogt de kans op maatschappelijk succes”* stellen de auteurs.¹⁰⁶ Het rapport veronderstelt dat de derde generatie sociaaleconomisch succesvoller zal worden dan de tweede generatie. Wanneer we naar criminaliteit kijken, stellen Lucassen en Lucassen dat de cijfers die de vergelijking tussen autochtone en allochtone jongeren aangeven op het eerste gezicht zorgwekkend lijken.¹⁰⁷ Een genuanceerder beeld blijkt wanneer er bij de criminaliteitsstatistieken rekening wordt gehouden met sociaal milieu en de migratieachtergronden van allochtonen. Wanneer er vergelijking wordt gemaakt van autochtone en allochtone jongeren waarvan beide ouders werkeloos zijn, blijken de verschillen veel kleiner.¹⁰⁸ We kunnen dus zeggen dat de bezorgdheid over een sociaaleconomische tweedeling niet geheel terecht is. Hoewel er nog steeds een deel van de allochtone bevolking zich in een moeilijkere sociaaleconomische bevindt, laten recente onderzoeken ook zien dat naarmate generaties minderheidsgroepen langer in Nederland gevestigd zijn het opleidingsniveau en de arbeidskansen toenemen.

Stelling 2: De multiculturele samenleving is mislukt omdat de islam niet verenigbaar is met Westerse normen en waarden.

Volgens Lucassen en Lucassen is identificatie niet alleen een proces dat zich op straat afspeelt, maar ook een mentaal proces. *“...hoe gevestigden en nieuwkomers elkaar zien, accepteren en of ze elkaars waarden delen”*.¹⁰⁹ Hoewel verschillende groepen in de samenleving, zoals orthodoxe joden, expats of christenen in de ‘Bible Belt’ zich binnen hun eigen kring bewegen, wordt dit bij moslims vaak als een probleem beschouwd. Volgens de auteurs wordt de reden hiervoor vaak gezocht bij de islam. De integratiepessimisten stellen dat de godsdienst een culturele afstand in stand houdt en een bedreiging vormt voor fundamentele waarden.¹¹⁰ De tweede stelling wordt ook geponeerd door Scheffer in zijn opinieartikel uit 2000. Hierin stelt hij dat de scheiding van kerk en staat niet werkelijk is

¹⁰⁵ Entzinger, 2006, pp. 7-8

¹⁰⁶ Centraal Bureau voor de Statistiek [CBS], 2012, p. 231

¹⁰⁷ Lucassen en Lucassen, 2011, p. 47

¹⁰⁸ Ibid., p. 48

¹⁰⁹ Ibid., p. 49

¹¹⁰ Ibid.

aanvaard in islamitische kring. Bovendien zegt hij dat imams zich haatdragend uitlaten over de samenleving waarvan zij deel achten te zijn. Tevens geeft Scheffer aan dat de islamitische wetgeving rechtsgevolgen kent die in Nederland onaanvaardbaar zijn. *“Of die wetten nu worden nageleefd of niet, vooral in de gezinscultuur kan een aanmerkelijke afstand worden vastgesteld tussen de gangbare omgangsvormen in Nederland en het normbesef binnen de islamitische gemeenschappen”*¹¹¹, aldus de auteur. Niet alleen Scheffer, maar ook Pim Fortuyn en Geert Wilders hebben in het publieke debat laten weten dat zij dat de islam niet verenigbaar achten met democratie¹¹² en dat de islam de Nederlandse identiteit, cultuur en manier van leven aantast.¹¹³

In de praktijk is het lastig deze stelling te bevestigen dan wel te verwerpen. Er zijn inderdaad landen waar islamitische wetgeving van kracht is waar regels en wetten zijn die niet in het Nederlands wetboek staan en waar praktijken plaatsvinden die niet samengaan met Nederlandse normen en waarden. De vraag is daarentegen of moslims die zich Nederland hebben gevestigd zich kunnen verenigen met Nederlandse wetgeving. In 1997 schreven Shadid en Van Koningsveld een artikel over loyaliteit van moslims aan een niet-islamitische overheid. Zij halen hier een uitspraak van de Marokkaanse geleerde Ibn al-Siddîq aan waarin hij zegt dat de islam moslims toestaat om bescherming te zoeken bij niet-islamitische overheden. Volgens Ibn al-Siddîq is het hen toegestaan om belasting te betalen en zijn moslims verplicht om zich te houden aan de wetgeving van de overheden, zolang dit niet in strijd is met hun loyaliteit aan de islam en de geloofsgemeenschap.¹¹⁴ Voor moslims die zich in het Westen hebben gevestigd, zijn er inmiddels middelen om een overeenstemming te vinden tussen het islamitisch geloof en de normen en waarden van de landen waarin zij zich hebben gevestigd. Een voorbeeld hiervan is ‘fiqh al-Aqalliyât’, jurisprudentie voor moslims in het Westen. De European Council for Fatwa and Research (ECFR) geeft moslims juridisch advies bij het plaatsen van het geloof in Westerse context.¹¹⁵ Het is voor dit onderzoek echter van groter belang om te achterhalen of moslims zich ook identificeren met Nederland, dat wil zeggen; of zij zich Nederlander voelen en Nederlandse normen en waarden delen.

Verkuyten en Martinovic (2012) hebben onderzoek gedaan naar de relatie tussen etnische en religieuze identificatie en de attitude van moslims in Nederland ten aanzien van de ontvangende maatschappij. Hierin maken de auteurs gebruik van de *Social Identity Complexity Theory* (Roccas and Brewer, 2002), waarbij men er van uitgaat dat mensen zich

¹¹¹ Scheffer, 2000

¹¹² <http://www.elsevier.nl/Politiek/nieuws/2006/4/Verhagen-en-Wilders-woedend-over-islam-rapport-ELSEVIER073612W/>

¹¹³ <http://www.trouw.nl/tr/nl/4324/Nieuws/article/detail/1400111/2007/05/04/Pim-Fortuyn-De-islam-is-een-struikelblok-opinie.dhtml>

¹¹⁴ Shadid en Van Koningsveld, 1997, p 91

¹¹⁵ Ryad, 2009, p.239

identificeren met verschillende de groepen. Volgens de theorie kunnen we spreken van een hogere identiteitscomplexiteit wanneer mensen zich identificeren met verschillende groepen. Wanneer mensen een lagere identiteitscomplexiteit hebben ervaren zij een sterke overlap tussen de verschillende identiteiten.¹¹⁶ De auteurs betogen dat een lagere identiteitscomplexiteit gerelateerd is aan minder openheid en een lagere 'out-groep' tolerantie. In de onderzoeken die Verkuyten en Martinovic rapporteren komt naar voren dat er bij moslims in Nederland een relatief hoge overeenkomst is tussen identificatie met etniciteit en het geloof. Wanneer deze twee identificaties worden gecombineerd kunnen we volgens de auteurs spreken van een vereenvoudigde identiteitsstructuur. De uitwerkingen van de onderzoeken laten zien dat een lagere identiteitscomplexiteit samengaat met een negatievere attitude ten aanzien van de ontvangende maatschappij. Immigranten die zich sterker identificeren met hun etnische en religieuze 'in-groep' neigen zich meer te distantiëren van de ontvangende maatschappij dan immigranten met een hogere identiteitscomplexiteit.¹¹⁷ Aan de hand van dit onderzoek kunnen we niet de bovengenoemde stelling verwerpen, dan wel aannemen. We kunnen daarentegen wel stellen dat wanneer moslims in Nederland zich sterker identificeren met hun etniciteit en religie en minder met de algehele maatschappij zij een lagere identiteitscomplexiteit ervaren. Dit betekent dat zij geneigd zijn een negatievere attitude ten aanzien van de algehele samenleving aan te nemen. Lucassen en Lucassen stellen bovendien dat de meerderheid van de tweedegeneratie moslims steeds meer de Nederlandse cultuur aanvaardt. Turkse en Marokkaanse jongeren nemen West-Europese familiewaarden, zoals gelijkheid van man en vrouw, over. De auteurs verwachten dan ook dat deze moderne ideeën leiden tot een gematigde vorm van islam en dat deze verder zal ontwikkelen.¹¹⁸

Stelling 3: De multiculturele samenleving is mislukt omdat Nederland geen eigen nationale identiteit kent.

De derde stelling heeft Scheffer ook uitvoerig beschreven in zijn opiniestuk in het NRC. Hier zegt hij onder andere dat Nederland op een wegwerpmanier is omgesprongen met nationaal besef en dat dit niet erg uitnodigend is. Nederlanders brengen onvoldoende onder woorden wat onze samenleving bijeenhoudt. *"We zeggen te weinig over onze grenzen, koesteren geen verhouding tegenover het eigen verleden en bejegenen de taal op een nonchalante manier. Een samenleving die zichzelf verloochent heeft nieuwkomers niets te bieden"*, aldus Scheffer.¹¹⁹ De auteur stelt dat integratie ook het verlies van eigen tradities betekent. Wanneer Nederland niet begrijpt wat dit verlies inhoudt, kan er ook niet naar een

¹¹⁶ Verkuyten en Martinovic, 2012, p. 1166

¹¹⁷ Ibid., p 1174

¹¹⁸ Lucassen en Lucassen, 2011, p. 52

¹¹⁹ Scheffer, 2000, ongepagineerd.

tegemoetkoming gezocht worden.¹²⁰ Vanuit de sociale wetenschappen is er veel onderzoek gedaan naar identiteit. Zo ontwikkelden Tajfel en Turner in 1979 de *Social Identity Theory*. De theorie legt uit dat identiteit wordt beïnvloed door sociale groepen waar mensen toe behoren. Het behoren tot een groep brengt een categorisering met zich mee, waardoor leden van een groep zichzelf zien als onderdeel van een sociale categorie. Deze zelfcategorisatie onderscheidt een 'in-groep' van een 'out-groep', waarbij de in-groep de categorie vertegenwoordigt waartoe het individu behoort. Volgens Tajfel en Turner geeft identificatie met een groep het individu zelfvertrouwen, kan het onzekerheden terugbrengen en biedt het de mogelijkheid tot persoonlijke groei.¹²¹

De afgelopen 10 jaar staat de Nederlandse identiteit hoog op de politieke agenda en heerst er de tendens dat deze opnieuw moet worden geformuleerd. In 2005 werd er op het verzoek van het ministerie voor Onderwijs, Cultuur en Wetenschap een canoncommissie Nederlandse identiteit aangesteld. Deze had als taak het onderwijs een richtlijn te bieden waarmee de culturele identiteit van Nederland kon worden onderwezen op basisscholen en het voortgezet onderwijs. Ook de WWR merkte de discussie over nationale identiteit op en publiceerde kort hierna het rapport *Identificatie met Nederland* (2007) onder voorzitterschap van Van de Donk. In het rapport wordt gesteld dat de vraag naar een definitie van de nationale identiteit verband houdt met de integratieproblematiek van voorgaande jaren. In het begin van de 21e eeuw wordt er steeds meer van immigranten verwacht dat zij assimileren met de Nederlandse cultuur; het is echter niet duidelijk wat deze cultuur bevat. Het rapport richt zich dan ook op de vraag wat nationale identiteit betekent in het kader van een samenleving die in etnische en culturele zin pluriformer wordt. Het rapport geeft 4 verschillende aanleidingen voor het opleven van de discussie over de nationale identiteit: globalisering, europeanisering, individualisering, en multiculturalisering.¹²² In plaats van het vaststellen van 'de' nationale identiteit, beschrijft het rapport processen van identificatie. Volgens de auteurs lijkt deze benadering meer geschikt als basis voor een toekomstgerichte beleidsstrategie. Het rapport onderscheidt drie vormen van identificatie: functionele, normatieve en emotionele identificatie. Bij *functionele identificatie* gaat het om het identificeren met een groep of gemeenschap waarbij het realiseren van bepaalde doelen centraal staat. *Normatieve identificatie* gaat om het identificeren met regels en ordening die houvast bieden. Deze zowel expliciet (regels en wetten) als impliciet (normen en waarden) zijn. Bij *Emotionele identificatie* gaat het om gevoelens waarmee landgenoten zich verbinden met Nederland. Het gaat hier om loyaliteit, trots en 'houden van'.¹²³ De schrijvers stellen dat met name de laatste vorm van identificatie de laatste jaren onder vuur ligt. Immigranten

¹²⁰ Ibid.

¹²¹ Ysseldyk et al., 2010, p. 61

¹²² Van de Donk et. al., 2007, pp. 24-30

¹²³ Van de Donk et. al., 2007, pp. 34-35

worden ervan beschuldigd dat hun loyaliteit niet in Nederland ligt en de mogelijkheid voor het behouden van meerdere paspoorten wordt als een bedreiging voor deze loyaliteit gezien. De auteurs stellen dat festiviteiten, rituelen en symbolen (zoals een naturalisatieceremonie) bij kunnen dragen aan emotionele identificatie en saamhorigheidsgevoel.¹²⁴ De raad geeft echter aan dat emotionele identificatie niet het enige middel is om de verbintenis met een land aan te gaan en dat er onterecht te vaak hierop wordt gefocust. De auteurs stellen voor om alle vormen van identificatie te erkennen en juist ook de functionele identificatie niet te ondermijnen. Zij vragen om aandacht voor interculturele communicatie, een harde aanpak van discriminatie en een verantwoordelijkheid van scholen om leerlingen te onderwijzen met een verbindend karakter.¹²⁵ De WRR legt vooral de taak bij de overheid om meerdere routes van identificatie te herkennen en beleidsmatig hierop in te spelen.

Godsdienstsocioloog Meerten B. Ter Borg stelt in zijn publicatie *Het geloof der goddelozen* (1996) dat er wel degelijk cohesie en emotionele identificatie met Nederland bestaat. Dit doet hij middels het aannemelijk maken van het bestaan van een publieke religie. Dit concept vindt zijn oorsprong bij Bellah (1967) en wordt door Ter Borg als volgt uitgelegd; “*We definiëren hier een publieke religie als een min of meer samenhangend geheel van grondwaarden, gericht op de natie, met een religieus karakter.*”¹²⁶ Grondwaarden zijn volgens de auteur de waarden die de eigenheid van een samenleving bepalen en identiteit geven aan de leden van de samenleving. Dit hoeft niet te betekenen dat deze waarden uniek zijn, maar wel als bijzonder worden ervaren¹²⁷. De auteur geeft hier als voorbeeld de grondwaarde ‘vrijheid’, maar gezien de recente gebeurtenissen van begin 2015 is het aannemelijk dat ook ‘vrijheid van meningsuiting’ kan worden omschreven als een grondwaarde. Om te bepalen of deze grondwaarden ook een religieus karakter bevatten, moeten we ons afvragen of zij het menselijke overstijgen; maken zij het leven waard om geleefd te worden of zijn deze grondwaarden het zelfs waard om voor te sterven? Met deze benadering van religie hanteert de auteur een functionele definitie van religie. Ter Borg stelt vervolgens dat men deze grondwaarden bevestigt door symbolische handelingen en rituelen.¹²⁸ In het voorbeeld van de vrijheid van meningsuiting zien we dit letterlijk terug na de aanslag op Charlie Hebdo in januari 2015. Menig Nederlands tijdschrift publiceerde een cover met daarop een cartoon, als symbool voor de vrijheid van meningsuiting. Mensen kwamen bij elkaar en er werden stiltes gehouden. Er was diepe ontroering, niet alleen over het feit dat er mensen waren omgekomen, maar voornamelijk om de motieven hierachter.

¹²⁴ Ibid., pp. 182-191

¹²⁵ Ibid., pp. 202-206

¹²⁶ Ter Borg, 1996, p. 136

¹²⁷ Ibid., p. 136

¹²⁸ Ibid., p. 137

Ter Borg concludeert door te zeggen dat er in Nederland een publieke religie bestaat, welke vooral herkenbaar is wanneer we met het schenden ervan te maken hebben.¹²⁹

Om terug te gaan naar de stelling; de multiculturele samenleving is mislukt omdat Nederland geen eigen identiteit kent, kunnen we in ieder geval stellen dat in de afgelopen jaren veel onduidelijkheid is geweest over wat Nederlanders met elkaar verbindt. Volgens Van de Donk et. al. kunnen we zeggen dat multiculturalisatie heeft bijgedragen aan deze onduidelijkheid, in plaats van dat deze een gevolg is van het identiteitsvraagstuk. Het is echter ook van belang dat we ons realiseren dat de Nederlandse samenleving zoals deze nu bestaat nog maar erg jong is. Tot de jaren '60 van de vorige eeuw was Nederland een verzuild land, bewogen mensen zich voornamelijk alleen binnen hun eigen gemeenschap en was het helemaal niet noodzakelijk om te identificeren met Nederland. In de volgende stelling zal dan ook aandacht worden besteed aan de vraag of de multiculturele samenleving niet mislukt is omdat de islam geen zuil heeft gevormd.

Stelling 4: De multiculturele samenleving is mislukt omdat de islam geen 'zuil' heeft gevormd.

Toen in de jaren '70 van de vorige eeuw het eerste beleid werd ontwikkeld ten aanzien van migranten in Nederland werd dit nog categoriaal georganiseerd. Het beleid was erop gericht om immigranten enerzijds in te passen in de Nederlandse samenleving, maar tegelijkertijd werd er van uitgegaan dat arbeidsmigranten zich niet definitief zouden vestigen. Om heraanpassingsmoeilijkheden te voorkomen, werd er aangestuurd op het behoud van eigen taal en cultuur. Ook in de jaren '80, wanneer de WWR stelt dat Nederland gezien moet worden als een immigratieland, is de algemene aanname dat individuen zich dienen te participeren binnen hun eigen culturele groep omdat dit de integratie met Nederland zou bevorderen. Entzinger (2006) stelt dat deze benadering van gescheiden faciliteiten gebaseerd op culturele identiteiten niet een nieuw fenomeen was. Nederland kent een lange geschiedenis waarin religieuze en ideologische gemeenschappen hun eigen institutionele regelingen organiseerden. Tot de jaren '60 waren onder andere scholen, vakbonden, ziekenhuizen en de media door gemeenschappen met subsidie van de staat binnen een 'zuil' georganiseerd. De verzuiling bood de mogelijkheid om binnen de religieuze en ideologische gemeenschappen zelf afspraken te maken. De staat was hierin neutraal en dit bood de groepen de mogelijkheid hun specifieke identiteit te behouden en leden binnen de groepen te emanciperen. De zuilen kwamen met elkaar in contact middels de elite die met elkaar discussieerde over onderwerpen van algemeen belang. Hier komt dan ook de metafoor met de zuilen vandaan: de elite vormde het gemeenschappelijke dak dat door de zuilen werd

¹²⁹ Ibid., p.153

ondersteund.¹³⁰ De auteur stelt dat het ontwerp voor het immigratiebeleid in de jaren '70 en '80 opmerkelijk gelijk is aan het beleid ten aanzien van de religieuze en ideologische zuilen. Kernonderdelen zijn hierin de combinatie tussen het terugdringen van sociale deprivatie, het promoten van gelijke behandeling en het aanmoedigen van emancipatie met het behoud van culturele identiteit. Tegelijkertijd werden immigranten gegroepeerd onder de noemer 'etnische minderheden' en het beleid werd een Minderhedenbeleid. Entzinger merkt hier op dat vanaf dit moment etniciteit als basis diende voor een verscheidenheid in beleidsvoering. Tegelijkertijd waren er ook critici die stelden dat het benadrukken van etnische verschillen een obstakel vormde voor de verdere participatie van minderheden in de algehele samenleving. Ook Scheffer uitte in zijn opiniestuk zijn ongenoegen over de aanname dat de verzuiling een voorbeeld moest zijn om de etnische verdeeldheid te beheersen. Hij zegt hierover: *“De levensbeschouwelijke verdeeldheid betrof een gemeenschappelijke geschiedenis, werd in toom gehouden door een algemeen aanvaarde grondwet en kon worden uitgevochten in een en dezelfde taal. Anders gezegd: de zuilen droegen één dak”*.¹³¹ De parallelle instituties werden ondersteund door de overheid en het is daarom volgens Entzinger een opmerkelijke vergelijking met de eerdere verzuiling van Nederland.¹³² Deze gedachte hield niet lang stand, want toen in 1989 de WWR met een nieuw rapport kwam waaruit bleek dat etnische minderheden zich op sociaal-economisch gebied in een lagere positie bevonden dan autochtone Nederlanders, veranderde het beleid weer van het behoud van culturele diversiteit naar het promoten van participatie in de algehele samenleving. Het Minderhedenbeleid van de jaren '80 veranderde in de jaren '90 in een Integratiebeleid.¹³³

Ook Vink (2007) stelt dat het Minderhedenbeleid van de jaren '80 veel is uitgelegd in het licht van de Nederlandse traditionele verzuiling en dat er van moslims werd verwacht dat zij ook hun eigen zuil zouden vormen. Zo haalt hij een citaat van Robert Carle aan waarin de auteur zegt dat: *“Toen moslims in Nederland aankwamen lag het voor de hand dat Nederland hen een eigen ‘zuil’ zou toeschrijven, om hiermee te emanciperen in de context van hun eigen culturele identiteit”*.¹³⁴ Vink zegt echter dat met deze veronderstelling een stereotype beeld wordt neergezet van het integratiebeleid, dat vaak gezien wordt als 'immigrant-vriendelijk' en accommoderend. In de huidige tijd blijkt dat multiculturalisme helemaal niet zo vanzelfsprekend is en dat het beleid meer gericht is op assimilatie dan op het behouden van eigen taal en cultuur. Volgens de auteur bestaat er dan ook een misvatting over de vergelijking van het verzuilingssysteem met het integratiebeleid. De auteur schrijft dat de mythe vooral wordt gevormd door de periode waarin behoud van eigen

¹³⁰ Entzinger, 2006, p. 3

¹³¹ Scheffer, 2000

¹³² Entzinger, 2006, p. 4

¹³³ Ibid., p. 5

¹³⁴ Vink, 2007, pp.342-343

taal en cultuur van belang was voor de remigratie van arbeidsmigranten. Zodra duidelijk was dat deze vestiging niet van tijdelijke aard was, heeft de WRR en daarna ook de overheid afgezien van het creëren van nieuwe 'zuilen' voor nieuwkomers.¹³⁵ Aan de hand van de analyse van Vink kan dus worden gezegd dat de stelling op een misvatting berust.

Stelling 5: De multiculturele samenleving is mislukt om dat er in Nederland geen eenduidig integratiebeleid is gevoerd.

In september 2002 diende Jan Marijnissen (toenmalig fractievoorzitter van de SP) een motie in waarin werd gevraagd om een parlementair onderzoek naar het integratiebeleid. Er werd gesteld dat het integratiebeleid tot dan toe onvoldoende geslaagd was en dat het gewenst was te onderzoeken welke oorzaken daaraan ten grondslag lagen.¹³⁶ Het daarop volgende jaar werd de Tijdelijk Commissie Onderzoek Integratiebeleid aangesteld onder voorzitterschap van Stef Blok. In 2004 publiceerde de commissie haar eindrapport *Bruggen Bouwen*. Het eindproduct bevat een uitgebreid literatuuronderzoek en uitwerkingen van interviews en geeft antwoorden op de vragen: Welk integratiebeleid kende Nederland in de afgelopen 30 jaar? Wat waren de doelstellingen? Is er sprake geweest van een samenhangend en consistent integratiebeleid? In hoeverre is het beleid als succesvol te kwalificeren?¹³⁷ Het rapport concludeert dat de integratie van allochtonen "geheel of gedeeltelijk geslaagd is" en de commissie noemt dit een "prestatie van formaat".¹³⁸ Duyvendak en Scholten (2012) leggen uit dat deze bevindingen niet strookten met de negatieve toon van het debat en dat de commissie ervan werd beschuldigd dat zij geen objectieve houding aan hadden genomen. Bovendien lag de focus te veel op de sociaal-economische situatie en niet genoeg op de culturele en religieuze aspecten van integratie.¹³⁹ Het rapport beschrijft wel dat het integratiebeleid in de onderzochte periode erg veranderd is, maar neemt hier geen kritisch standpunt in. Auteurs als Entzinger (2006), Duyvendak en Scholten (2012) en Slegers (2007) hebben deze veranderingen uiteengezet. Zo schrijft Slegers over het veranderende discours in het beleid, politiek en publieke opinie en stelt Entzinger dat de spelregels steeds zijn veranderd terwijl het spel al was begonnen. Entzinger stelt hier dan ook dat wanneer we kijken naar wat er mis is gegaan we een onderscheid moeten maken tussen het proces en het beleid. Zoals in het tweede hoofdstuk al is weergegeven is het beleid ten aanzien van immigranten enorm veranderd. Entzinger zegt

¹³⁵ Ibid., pp. 343-345

¹³⁶ Blok, 2004, p. 9

¹³⁷ Ibid., p. 15

¹³⁸ Ibid., 2004,

¹³⁹ Duyvendak en Scholten, 2012, p. 277

hierover dat het proces wel stabiel is gebleven maar door de fundamentele veranderingen in het beleid de standaard waarmee integratie wordt gemeten aan verandering onderhevig is.¹⁴⁰

Aan de hand van het rapport van de Tijdelijk Commissie Onderzoek Integratiebeleid en de daaropvolgende onderzoeken kunnen we stellen dat er geen eenduidig beleid is gevoerd ten aanzien van integratie. Dit hoeft echter niet te betekenen dat dit ertoe heeft geleid dat de multiculturele samenleving mislukt is.

Conclusie

In dit hoofdstuk is getracht antwoord te geven op de vragen: *Vanaf welk moment wordt er in Nederland als eerste gesproken van het mislukken van de multiculturele samenleving? En Welke argumenten worden voor dit mislukken aangedragen en berusten deze argumenten op toetsbare feiten?* Er is weergegeven dat de discussie over de multiculturele samenleving al voor de eeuwenwisseling plaatsvond, maar dat het opiniestuk van Scheffer echt aanleiding gaf voor het publieke debat. Het is opmerkelijk dat bij de standpunten in de discussie een aantal onderwerpen meerdere keren naar voren komen. Zo blijkt uit recentere onderzoeken dat de sociaal-economische tweedeling kan afnemen wanneer generaties allochtonen langer in Nederland wonen. Een urgenter onderwerp lijkt de identificatie met de algehele samenleving. Zowel autochtonen als allochtonen lijken zoekende te zijn in wat Nederlanders met elkaar verbindt, terwijl Verkuyten en Martinovic in hun onderzoek hebben aangetoond dat Nederlandse moslims zich gemiddeld hoger identificeren met hun etnische en religieuze achterban. Het argument over het ontbreken van een islamitische 'zuil' blijkt volgens Vink gebaseerd te zijn op een misverstand, maar waar wel consensus over lijkt te bestaan is dat het beleid ten aanzien van immigranten de afgelopen 40 jaar steeds is veranderd.

In het volgende hoofdstuk zal er op basis van de bevindingen in hoofdstuk 2 en 3 een vergelijking worden gemaakt tussen het viervoudige model en de hypothesen van Berry en de Nederlandse multiculturele samenleving in de praktijk.

¹⁴⁰ Entzinger, 2006, p. 15

Hoofdstuk 4. Vergelijking tussen Berry's theorie en de Nederlandse praktijk

Inleiding

Sinds 2005 wordt een jaarlijks rapport betreffende integratie uitgebracht op verzoek van de minister van Wonen, Wijken en Integratie door afwisselend het CBS en het SCP. Het *Jaarrapport integratie 2012* maakt een onderscheid tussen de vier grootste niet-westerse herkomstgroepen, vluchtelingengroepen en Oost-Europese groepen. Onder de vier grootste niet-westerse herkomstgroepen worden mensen van Turkse, Marokkaanse, Surinaamse en Antilliaanse afkomst verstaan. Vluchtelingen uit Afghanistan, Irak, Iran en Somalië worden ondergebracht in de categorie vluchtelingengroepen en immigranten uit Polen, Bulgarije of Roemenië vallen in de categorie Oost-Europese groepen.¹⁴¹ Het *Jaarrapport integratie 2012* besteedt vooral aandacht aan de eerste groep: de vier grootste niet-westerse herkomstgroepen. De herkomstgroepen worden door het CBS niet bepaald aan de hand van Nationaliteit, maar aan de hand van het geboorteland van de ouders. Bij autochtonen zijn beide ouders in Nederland geboren, bij allochtonen in ten minste één ouder in het buitenland geboren. Een allochtoon van de eerste generatie is zelf ook in het buitenland geboren en een tweedegeneratie allochtoon is in Nederland geboren. De herkomstgroepering van allochtonen van de tweede generatie wordt bepaald door het geboorteland van de ouders, waarbij het geboorteland van de moeder gehanteerd wordt als deze anders is dan het geboorteland van de vader.¹⁴² Het rapport laat zien dat op 1 januari 2012 Nederland 16,7 miljoen inwoners telt. Hiervan is 21 procent allochtone herkomst, 12 procent (1,9 miljoen) is van niet-westerse herkomst en 9 procent (1,6 miljoen) wordt onder westerse herkomst gerekend¹⁴³ (op grond van hun sociaaleconomische en sociaal-culturele positie worden allochtonen uit de herkomstlanden Indonesië en Japan tot westerse allochtonen gerekend).¹⁴⁴ De grootste groep niet-westerse allochtonen zijn mensen van Turkse herkomst, deze groep bestaat op 1 januari 2012 uit 393.000 inwoners, gevolgd door 363.000 Marokkanen, 347.000 Surinamers en 144.000 Antillianen.¹⁴⁵

Hiermee is vastgesteld dat er verschillende etnische groepen met een eigen cultuur in Nederland zijn gevestigd. De vraag blijft daarentegen of we in Nederland, naast een samenleving bestaande uit meerder culturen, ook daadwerkelijk kunnen spreken van een multiculturele samenleving. Berry, Kalin en Taylor (1977) hebben onderscheid gemaakt

¹⁴¹ Centraal Bureau voor de Statistiek [CBS], 2012, pp. 9-12.

¹⁴² CBS, 2012, p. 30.

¹⁴³ Ibid., p. 36.

¹⁴⁴ Ibid., 2012, p. 30.

¹⁴⁵ Ibid., 2012, p. 36

tussen drie betekenissen van multiculturalisme. Ten eerste noemen zij multiculturalisme als een demografisch feit, hiermee bedoelen zij de aanwezigheid van culturele diversiteit in de maatschappij. Ten tweede noemen zij multiculturalisme als een ideologie, waarmee de auteurs de bereidheid van burgers om culturele diversiteit te behouden en te delen onderscheiden. Als derde betekenis van multiculturalisme noemen de auteurs het publieke beleid, waarbij de overheid actie onderneemt om culturele diversiteit te behouden en de interculturele dialoog aan te moedigen.¹⁴⁶ Niet alleen in Nederland, maar ook in andere Europese landen, zoals Duitsland en het Verenigd Koninkrijk is er in de afgelopen jaren gezegd dat de multiculturele samenleving is mislukt. Berry stelt dat er kritisch gekeken moet worden naar wat men in deze gevallen precies bedoelt met 'multiculturele samenleving'. Volgens de auteur spreekt men in veel gevallen alleen van de aanwezigheid van verschillende culturen in de maatschappij. Berry stelt dat hiermee de multiculturele samenleving niet is mislukt, omdat er niet getracht is multiculturalisme als ideologie en overheidsbeleid te handhaven.¹⁴⁷

4.1 Acculturatie in Nederland

Om erachter te komen of de acculturatiestrategie die Nederland de afgelopen jaren heeft gevoerd 'multicultureel' te noemen is, zal er een vergelijking worden gemaakt met het viervoudige model van Berry (figuur 2). Echter, gezien het hier om de strategie van de algehele samenleving gaat en niet om de strategie van minderheidsgroepen kan slechts de rechter helft van het model worden vergeleken met de praktijk.

Wanneer we het beleid ten aanzien van immigranten onderzoeken zegt de auteur dat er 2 componenten zijn die invloed hebben op de strategie. De algehele samenleving kan (1) wel of geen voorkeur geven aan behoud van eigen taal en cultuur en (2) wel of geen voorkeur geven aan contact en participatie. Wanneer we naar de geschiedenis van het beleid ten aanzien van immigranten kijken, is zichtbaar dat beide componenten onderdeel zijn geweest van de beleidsvoering. In de eerste 10 jaar van beleidsvoering is er veel aandacht voor het behoud van eigen taal en cultuur met als doel remigratie te bevorderen. Gedurende deze periode wordt er nog niet verwacht dat immigranten contact leggen en participeren in de algehele samenleving. Volgens het viervoudige model van Berry zou het beleid op dit moment te typeren zijn als *segregatie*. Toen echter duidelijk werd dat immigranten zich definitief zouden gaan vestigen in Nederland, werd er meer aangestuurd op participatie van minderheden en contact met de algehele samenleving. Deze periode zou gekenmerkt kunnen worden als de 'hoogtijdagen van multiculturalisme in Nederland'.

¹⁴⁶ Berry, 2013, p. 664

¹⁴⁷ Ibid., p. 665

Volgens Lucassen en Lucassen kwam dit niet zozeer voort uit een normatief geloof in multiculturalisme, maar uit de wens 'de boel bij elkaar te houden'.¹⁴⁸ Met de Minderheden nota uit 1983 werden er voorgenomen om sociale en economische achterstanden van leden van minderheidsgroepen te verminderen. Het tweede doel was om voorwaarden te scheppen voor emancipatie in- en deelname aan de samenleving en als derde nam men voor om discriminatie te bestrijden en de rechtspositie van migranten te verbeteren. Anderzijds werd er van minderheidsgroepen verwacht dat zij de Nederlandse taal zouden leren, dat zij zouden participeren in de samenleving en dat zij respect zouden hebben voor Nederlandse wetten, normen en waarden. Tegelijkertijd werd participatie binnen de eigen groep aangemoedigd omdat men er van uit ging dat dit bij zou dragen aan de integratie in de Nederlandse samenleving. Beide componenten uit het model van Berry worden hier positief vertegenwoordigd, zowel het sturen op contact en participatie in de algehele samenleving als het aanmoedigen van het participeren binnen de eigen culturele groep. Toen aan het einde van de jaren '80 en het begin van de negentiger jaren bleek dat immigrantengroepen, op dat moment allochtonen genoemd, op sociaal-economisch niveau achter bleven ten opzichte van autochtone groepen, werd er gekozen voor een intensivering van participatie en contact door middel van arbeid en onderwijs. Hierbij moet nog wel gezegd worden dat allochtonen middels een cultureel beleid de vrijheid kregen om zelforganisatie binnen de culturele groep te bewerkstelligen. Dit onderzoek laat zien dat het beleid hier meer gefocust is op de sociaal-economische integratie van allochtonen dan op de sociaal-culturele integratie.

Deze trend zet vanaf het begin van de 21^e eeuw voort, wanneer de discussie rondom de multiculturele samenleving aanvangt. Identificatie en loyaliteit met Nederland zijn onderwerp van gesprek, en tegelijkertijd wordt identificatie met de etnische en religieuze groep als een bedreiging gezien voor de Nederlandse normen en waarden. Deze onenigheid uit zich onder andere in de discussie rondom het behoud van meerdere paspoorten en de verplichting tot inburgering door de Wet Inburgering 2007. Als deze ontwikkelingen moeten worden vergeleken met het viervoudig model van Berry dan is zichtbaar dat in het beleid ten aanzien van allochtonen geen voorkeur wordt gegeven aan het behoud van eigen taal en cultuur en dat er wel voorkeur wordt gegeven aan contact en participatie. Dit betekent dus dat volgens het model de samenleving meer als een *smeltkroes* te interpreteren is.

¹⁴⁸ Lucassen en Lucassen, 2011, p. 90

4.2 Hypothesen voor het bevorderen van interculturele relaties

Nu het viervoudige model van Berry besproken is, kunnen we aan de hand van zijn hypothesen achterhalen of het Nederlandse beleid ook aanleiding geeft voor het bevorderen van interculturele relaties.

H1: Alleen wanneer mensen het gevoel hebben dat hun eigen identiteit veilig is gesteld (wanneer er geen bedreiging is voor hun cultuur en identiteit), kunnen zij anderen accepteren die van hen verschillen.

Deze hypothese beschrijft het identiteitsvraagstuk dat is besproken in de discussie over de multiculturele samenleving. Zoals in het vorige hoofdstuk is te lezen speelt er vanuit autochtone Nederlanders vooral de angst voor de onverenigbaarheid van de islam met westerse normen en waarden een rol. Daarnaast is er gedurende de discussie ook naar voren gekomen dat er veel onduidelijkheid bestaat over wat Nederlanders met elkaar verbindt. In het voorgaande hoofdstuk is geconcludeerd dat het immigratiebeleid tot nu toe weinig rekening heeft gehouden met het vaststellen en veiligstellen van de Nederlandse identiteit. Bovendien wordt met de Wet Inburgering (2013) weinig ruimte geboden voor het vasthouden aan eigen gebruiken en gewoontes van de diverse culturele groepen. Toen Asscher in 2013 de visie van kabinet-Rutte II omschreef heeft hij dit geïllustreerd door te stellen dat: *“Integratie betekent aanpassen en loslaten”*.¹⁴⁹ We kunnen dus stellen dat het beleid niet toereikend is geweest in het veiligstellen van de eigen identiteit van zowel autochtone- als allochtone Nederlanders. Hiermee is volgens de hypothese van Berry de overheid niet geslaagd in het bevorderen van interculturele relaties.

H2: Betrokkenheid met, en welgesteldheid in beide culturele gemeenschappen zorgt voor sociaal kapitaal en succes in plurale samenlevingen.

De tweede hypothese kan deels worden aangenomen aan de hand van de *Minderhedennota* (1983). Hierbij werd zowel participatie en betrokkenheid met de algehele samenleving beoogd als mede de participatie binnen de eigen cultuur. Dit laatste component moest ook volgens de WWR bijdragen aan een betere integratie in de maatschappij. Lucassen en Lucassen stellen echter dat dit in werkelijkheid niet veel voorstelde: *“Multiculturalisme, in de zin van het beleid dat erop is gericht om de eigen culturele identiteit van nieuwkomers op principiële gronden te koesteren, werd weliswaar met de mond beleden, maar vormde*

¹⁴⁹ Kamerbrief Agenda Integratie, 2013 Asscher.

uiteindelijk een tamelijk marginaal element van het minderhedenbeleid".¹⁵⁰ Het minderhedenbeleid werd al snel aangepast door de nota *Investeren in integreren* (1994), waarbij de focus meer lag op de sociaal-economische integratie dan op de sociaal-culturele integratie van allochtone Nederlanders. De overheid heeft dus wel getracht om de integratie zoals Berry dit definieert te bevorderen, maar het lijkt erop dat kort na deze poging de sociaal-economische omstandigheden van urgenter belang zijn geweest. We kunnen dus stellen dat het Nederlands' beleid voor een deel toereikend is geweest om interculturele relaties te bevorderen.

H3: Door contact tussen minderheidsgroepen en de algehele maatschappij kunnen vooroordelen verminderen en wederzijdse acceptatie worden bevorderd.

Ook de laatste hypothese is deels te herkennen in het beleid dat de afgelopen jaren is gevoerd. Allochtone Nederlanders werden eerst aangemoedigd en later verzocht te participeren in de algehele samenleving. Bij de aansturing op het contact tussen allochtone en autochtone Nederlanders lijkt de overheid zich voornamelijk te richten tot allochtone Nederlanders. In dit onderzoek zijn er weinig aanleidingen gevonden om aan te nemen dat de overheid heeft getracht *wederzijds* contact en acceptatie te bevorderen. Er moet dan ook niet worden vergeten dat integratie een tweezijdig proces is waarbij twee partijen nodig zijn. Aan de hand van deze informatie moet deze laatste hypothese met betrekking tot het bevorderen van interculturele relaties in Nederland worden verworpen.

Conclusie

Dit hoofdstuk geeft een antwoord op de vraag: *Wat zijn de overeenkomsten en verschillen tussen het multiculturalisme volgens Berry en de multiculturele samenleving in de Nederlandse praktijk?* Uit bovenstaande informatie blijkt dat het beleid ertoe heeft geleid dat de samenleving vanaf de jaren '70 veranderd is in een *segregatiesamenleving* naar een samenleving waar een *smeltkroes* beoogt wordt. De vraag is daarentegen of het model van Berry voldoende toepasbaar is vanwege het veranderende beleid in Nederland. Het model lijkt vooral statisch waarbij vooropgestelde doelen middels de twee componenten kan worden getoetst. In Nederland is het beleid in de afgelopen decennia steeds veranderd, waardoor de typering middels het viervoudige model is meebewogen. De stelling van Berry dat het multiculturalisme in Nederland nooit echt geprobeerd is, is hiermee dan ook aan te nemen. Het lijkt erop dat beleidsmakers zijn 'overvallen' door de komst van arbeidsmigranten en de uiteindelijke vestiging in Nederland, of op zijn minst bij de accommodatie van deze arbeidsmigranten vasthielden aan de bekende verzuilingsstrategie. Van een vooropgesteld

¹⁵⁰ Lucassen en Lucassen, 2011, p. 85

plan en een uitgesproken keuze voor een multicultureel beleid was geen sprake. Het is dan ook aannemelijk dat dit de reden is dan de hypothesen voor het bevorderen van interculturele relaties niet geheel toepasbaar zijn op het Nederlandse beleid. Er kunnen hier nog grote stappen worden gemaakt in de toekomst als beleidsmakers de noodzaak in zouden zien van het belang van wederzijds contact tussen autochtone en allochtone Nederlanders. In het volgende hoofdstuk zullen er dan ook drie mogelijke gevolgen van acculturatieproblematiek worden besproken.

Hoofdstuk 5. De gevolgen van acculturatieproblematiek

Inleiding

Voorgaande hoofdstukken hebben laten zien dat er in Nederland een discrepantie lijkt te zijn tussen de verwachtingen van de algehele samenleving en verwachtingen van immigranten ten aanzien van acculturatie. In dit hoofdstuk zal in worden gegaan op de gevolgen die plaats kunnen vinden bij een afwijkende interpretatie van acculturatie.

5.1 Acculturatiestress

Berry heeft in zijn onderzoeken twee uitkomsten van acculturatie omschreven. Als eerste noemt hij de verandering in gedragingen (*behavioral shifts*) die weinig problemen vormen en vrij makkelijk plaatsvinden. Volgens de auteur zijn hierbinnen drie sub-processen te onderscheiden: het vergieten van cultuur, het leren van cultuur en cultureel conflict. De eerste twee sub-processen kunnen voornamelijk gezien worden als aanpassing aan de nieuwe omstandigheden. Sommige oude gewoontes zullen verloren gaan en maken plaats voor nieuwe. Deze veranderingen vinden vooral plaats in het individu, maar in sommige omstandigheden ook in de algehele maatschappij. Het derde sub-proces, cultureel conflict, zal volgens de vier acculturatiestrategieën wisselend verlopen. Bij assimilatie zal het individu of de acculturatiegroep zich voegen naar de normen van de dominante groep, bij segregatie zal het individu of de acculturatiegroep zich juist afzetten van de groep om cultureel conflict te voorkomen. In het geval van integratie zullen beide groepen zich wederzijds moeten aanpassen. Dit is alleen mogelijk wanneer multiculturalisme als ideologie wordt nagestreefd in de algehele maatschappij. Bij marginalisatie is cultureel conflict het grootste gevaar, omdat het individu of de acculturatiegroep geen van beide groepen betrokken lijkt te zijn.¹⁵¹ Wanneer cultureel conflict verergert zal er volgens Berry een tweede uitkomst van acculturatie plaatsvinden: *acculturatiestress*. In dit geval ervaren individuen moeilijkheden door intercultureel contact die niet gemakkelijk op te lossen zijn door middel van assimilatie of afwijzing. De auteur gebruikt hier het woord acculturatiestress in plaats van 'cultuur shock' om aan te tonen dat het gaat om meerdere groepen die stress ervaren. Tevens hoeft stress niet altijd een negatieve uitkomst te bieden en is het makkelijker te plaatsen in psychologisch theoretische context. Volgens de auteur is de integratiestrategie het minst stressvol, mits het door de algehele maatschappij wordt ondersteund.¹⁵²

¹⁵¹ Berry, 2005, pp. 707-708

¹⁵² Ibid., p 708.

Als we nu kijken naar de situatie in Nederland en aannemen dat moslims in Nederland zich meer middels de separatiestrategie accultureren, maar de algehele samenleving assimilatie of integratie verwacht, kunnen we aannemen dat er acculturatiestress plaatsvindt in beide groepen.

5.2. Ethnocentrisme

In 2008 publiceerden Qingwen Dong en zijn collega's een onderzoek onder 419 jongvolwassenen in de VS naar het verlagen van ethnocentrisme door middel van interculturele communicatie en multiculturalisme. Hierbij definiëren zij ethnocentrisme als een concept waarbij in interculturele context de eigen groep van het individu gezien wordt als het middelpunt waarvan andere groepen slechts afhankelijk zijn. Berry en Kalin (2005) leggen het concept uit als een synoniem voor antipathie ten opzichte van andere groepen en een gebrek aan acceptatie van culturele diversiteit.¹⁵³ Volgens Dong et. al. heeft ethnocentrisme zowel negatieve als positieve kanten. Enerzijds leidt het tot een vorm van patriottisme en helpt het iemands identiteit te vormen en vast te houden. Anderzijds leidt het tot misvattingen en geslotenheid in de interculturele communicatie.¹⁵⁴

In Nederland kunnen we ook spreken van een mate van ethnocentrisme in relatie tot integratie. Zoals in het vorige hoofdstukken is weergegeven gaan we in Nederland uit van een assimilatiebeleid waarbij immigranten zich aan dienen te passen aan Nederlandse normen en waarden. Andere culturen en religies (en met name de islam) worden gezien als inferieur of zelfs als een bedreiging en de acceptatie van diversiteit in culturen blijkt een moeizaam proces.

Volgens Dong et. al. kunnen multiculturalisme (als ideologie) en interculturele communicatie sensitiviteit een positieve invloed hebben op ethnocentrisme. Competente interculturele communicatie is in de huidige samenlevingen van groot belang, omdat verschillende groepen met elkaar in contact komen. De auteurs noemen verschillende onderzoeken die aantonen dat individuen met een hogere mate van interculturele communicatie zich beter ontwikkelen in interculturele settings. Deze competentie heeft twee voorwaarden: bewustzijn en sensitiviteit. In 1993 ontwikkelde de antropoloog Milton J. Bennett een model voor interculturele sensitiviteit (DMIS), waarin hij zes stadia definieert van een ethnocentrische naar een etnorelatieve visie. Bij een etnorelatieve visie wordt er van uit gegaan dat culturen in perspectief van elkaar moeten worden gezien en dat gedrag begrepen moet worden in culturele context.¹⁵⁵ In het onderzoek van Dong et. al. gaan de

¹⁵³ Dong et. al., 2008, p. 29

¹⁵⁴ Ibid., pp. 29-30

¹⁵⁵ Bennett, 1993, p. 46

auteurs uit van twee hypothesen: 1) mensen met een hoger mate van interculturele communicatie sensitiviteit neigen naar een lagere mate van ethnocentrisme en 2) mensen met een hogere mate van multiculturalisme neigen naar een lagere mate van ethnocentrisme.¹⁵⁶ Middels een kwantitatief onderzoek onder studenten in de VS hebben de auteurs scores gemeten aan de hand van de *Intercultural Sensitivity Scale* (Chen en Starosta, 2000), *Multiculturalism Scale* (Berry en Kalin, 1995) en de *Ethnocentrism Scale* (Neuliep en McCroskey, 1997). Aan de hand van dit onderzoek kunnen de auteurs stellen dat de hypothesen kunnen worden bevestigd. Zij stellen hierbij dat met name docenten een grote rol spelen in het voorkomen van ethnocentrisme, omdat zij een rol spelen in de educatie en ontwikkeling van een open houding, respect en begrip ten aanzien van culturele diversiteit. De auteurs zijn van mening dat interculturele communicatie sensitiviteit en een multiculturele ideologie aangemoedigd zouden moeten worden in scholen, gemeenschappen en buurten om een etnorelatieve visie te kunnen ontwikkelen.¹⁵⁷

5.3 Islamfobie

Een ander gevolg van acculturatieproblematiek zou kunnen worden toegeschreven worden aan islamofobie. De afgelopen 15 jaar is, met name door de aanslag op het World Trade Centre en de moord op Theo van Gogh, de term veelvuldig bediscussieerd in het publieke debat. Hoewel er veel over het onderwerp is gesproken, lijkt de betekenis ervan vooral onderwerp van discussie. In het artikel *Towards a definition of Islamophobia: approximations of the early twentieth century* draagt López bij aan deze discussie door verschillende interpretaties van het begrip uiteen te zetten. De auteur haalt hier het werk van Modood aan wanneer hij uitlegt dat de term wat 'misleidend'¹⁵⁸ is, omdat het meer een vorm van racisme is dan een vorm van intolerantie ten aanzien van religie.¹⁵⁹ Volgens Halliway is de term 'anti-moslim' beter toepasbaar omdat de weerstand niet zozeer is gericht op het geloof, maar op de geloofsgemeenschap en met name op immigranten. Dit is dan ook de reden dat sommige auteurs een link zien tussen islamfobie en antisemitisme. Hier wordt het 'moslim zijn' gezien als iets genetisch waarbij zelfs na bekering het niet mogelijk is om van dit stigma af te stappen.¹⁶⁰ Anderzijds zijn er ook auteurs zoals Geisser die een verband zien tussen islamfobie en religiefobie, omdat met de komst van de islam religie zich meer manifesteert in de publieke sfeer.¹⁶¹ Daarnaast heerst er volgens López onder een zogenoemde gesecculariseerde elite de aanname dat de islam religieuze oorlogen naar het Westen zal

¹⁵⁶ Ibid., pp. 30-32

¹⁵⁷ Ibid., pp. 33-36

¹⁵⁸ López, 2011, p. 557

¹⁵⁹ Ibid., p. 557

¹⁶⁰ Ibid., p. 559

¹⁶¹ Ibid., p. 557

brengen.¹⁶² Als laatste interpretatie bespreekt López het begrip vanuit de context van begin twintigste eeuw, waarin de islam wordt gezien als een natuurlijke en absolute vijand van het Christendom, Europa en de Westerse samenleving. Dit legt de auteur uit als een erfenis van de koloniale spanningen uit het verleden.¹⁶³ Hier wordt de islam gezien als een bedreiging voor 'ons' welzijn en bestaan.

Met name deze laatste interpretatie van de islamfobie is terug te vinden in de discussie over de multiculturele samenleving. Het argument dat de islam niet samengaat met Westerse normen en waarden wordt in de huidige tijd nog veelvuldig aangedragen. Ook de angst voor religie die Geisser aankaart lijkt relevant omdat de manifestatie van religie in de publieke ruimte niet aansluit op de Nederlandse identiteit waarbij religie voornamelijk wordt gezien als een persoonlijke keuze die niet hoort plaats te vinden in de publieke ruimte.

Conclusie

Dit hoofdstuk geeft antwoord op de deelvraag: *wat zijn de mogelijke gevolgen van acculturatieproblematiek?* Er is genoemd dat acculturatiestress plaatsvindt in de algehele maatschappij en dat beide groepen deze stress kunnen ervaren. Etnocentrisme en islamfobie lijken vooral plaats te vinden bij de dominante cultuur, maar dit hoeft niet het geval te zijn. Het is mogelijk dat minderheidsgroepen de Nederlandse samenleving vanuit hun eigen cultuur beoordelen en bovendien angst of weerstand ervaren ten aanzien van autochtone Nederlanders. Het is echter wel opmerkelijk dat in alle genoemde gevolgen ook weer het aspect identiteit zich voordoet. We kunnen dus stellen dat wanneer intercultureel contact moeizaam verloopt en identiteit naast een andere identiteit wordt geplaatst, er gevoelens van stress, antipathie of angst kunnen worden ervaren ten opzichte van de andere cultuur. Het is dus van belang om intercultureel contact te blijven stimuleren zodat ongefundeerde angsten en vooroordelen kunnen worden weggenomen.

¹⁶² Ibid., pp. 557-558

¹⁶³ Ibid., p. 564

Conclusie en Discussie

In dit onderzoek is er gezocht naar een antwoord op de vraag: *Welke uitspraken kunnen er gedaan worden over het mislukken dan wel slagen van de multiculturele samenleving in Nederland aan de hand van het multiculturalisme volgens John W. Berry?* In het eerste hoofdstuk is Berry's viervoudige model besproken en zijn Berry's hypothesen voor het bevorderen van interculturele communicatie uiteengezet. Het tweede hoofdstuk geeft een overzicht van de geschiedenis van het beleid van immigranten in Nederland. Hieruit kon geconcludeerd worden dat het beleid in de afgelopen jaren enorm is veranderd. Het derde hoofdstuk bespreekt de partijen en argumenten in de discussie over het mislukken van de multiculturele samenleving. Zo blijkt dat identificatie en verbondenheid met Nederland veelbesproken onderwerpen zijn in de discussie. Enerzijds speelt de vraag op wat Nederlanders nu eigenlijk met elkaar verbindt en anderzijds is men van mening dat de islam niet te verenigen is met Nederlandse normen en waarden. Er is genoemd dat er in deze discussie vaak gerefereerd is naar sociaal-culturele identificatie, terwijl sociaal-economische identificatie buiten beschouwing wordt gelaten. Het is dan ook opvallend dat uit het vierde hoofdstuk blijkt dat het beleid ten aanzien van immigranten zich voornamelijk heeft gericht op sociaal-economische integratie en dat allochtone Nederlanders vooral het contact moesten aangaan met de samenleving middels participatie. Gedurende het literatuuronderzoek zijn er nauwelijks bronnen gevonden die aantonen dat autochtone Nederlanders zijn aangemoedigd om intercultureel contact aan te gaan. Gelukkig lijkt het erop dat hier de laatste jaren voorzichtig een verandering in plaatsvindt.¹⁶⁴ Het laatste hoofdstuk laat zien dat contact wel degelijk van belang is om vooroordelen en ongefundeerde angsten te voorkomen.

Om nu een antwoord te geven op de hoofdvraag van dit onderzoek moeten er kritisch worden gekeken naar wat er eigenlijk wordt bedoeld met de 'multiculturele samenleving'. Berry, Kalin en Taylor hebben hiervoor drie definities gegeven: multiculturalisme als demografisch feit, als ideologie en als publiek beleid. Dit onderzoek laat zien dat wanneer er wordt gesproken over het mislukken van de multiculturele samenleving er wordt gedoeld op de het samenleven van verschillende culturen. Wanneer we het samenleven van verschillende culturen bediscussiëren, zou het betekenen dat het meer om een integratievraagstuk gaat, waarbij er volgens Entzinger nog een onderscheidt gemaakt moet worden tussen het beleid en het proces. In het model van Berry wordt multiculturalisme echter gedefinieerd als een publiek beleid, dit komt dus volgens de bevindingen in hoofdstuk 4 niet overeen met het beleid dat in Nederland is gevoerd.

¹⁶⁴ <http://www.trouw.nl/tr/nl/4500/Politiek/article/detail/4093686/2015/07/03/De-integratie-moet-van-twee-kanten-komen.dhtml>

Deze uitkomsten bieden de mogelijkheid om nog eens kritisch te kijken naar de toepasbaarheid van Berry's viervoudige model in een vergelijkend literatuur onderzoek. Het model van Berry is gebaseerd op twee componenten die de acculturatiestrategie bepalen: attituden en gedrag. In het eerste hoofdstuk is aangegeven dat we met dit literatuuronderzoek slechts de rechterkant van het model kunnen onderzoeken (de acculturatie strategieën van het land van vestiging). Om een volledige interpretatie van het model te geven is een kwalitatieve studie nodig naar attituden en gedrag van autochtone en allochtone Nederlanders. Een werkelijke vergelijking met het model en de Nederlandse praktijk is met dit onderzoek niet mogelijk. Daarnaast moet er volgens Berry's model bij onderzoek naar acculturatie (figuur 1) ook informatie worden ingewonnen over de culturen van het land van herkomst, het land van vestiging en de motieven tot migratie.

Tot slot kunnen we aannemen dat Berry's model lastig toepasbaar is op het beleid in Nederland omdat het geen rekening houdt met de veranderende attituden van de inwoners met name de politiek van het land van vestiging. Entzinger (2006) laat de veranderingen in het discours zien wanneer hij de verschuiving van de 'multiculturele' benadering van integratie naar assimilatie bespreekt.¹⁶⁵ Lucassen en Lucassen geven daarnaast aan dat toen integratie niet snel genoeg bleek te gaan, het 'democratisch ongeduld' begon te groeien. Zij stellen dat door het constant monitoren van minderheidsgroepen en het benoemen van wat nog niet goed ging, de problemen werden benadrukt en vergroot. Dit kan bij hebben gedragen aan een stigmatisering en verharding van het debat.¹⁶⁶

Het is duidelijk dat Berry's werk is gebaseerd op het multiculturalisme in Canada, waar de auteur veel onderzoek heeft gedaan. In 1971 lanceerde de Canadese overheid het multicultureel beleid. In Nederland is hier nooit een bewuste keuze voor gemaakt en zijn er geen duidelijke doelen vooraf gesteld. Het model van Berry is alleen toepasbaar in een situatie waarbij een lange periode hetzelfde beleid wordt gevoerd, het politieke klimaat stabiel is en kiezers een eenduidige stem hebben ten aanzien van acculturatie.

¹⁶⁵ Entzinger, 2006, pp. 11-12

¹⁶⁶ Lucassen en Lucassen, 2011, p. 229

Literatuurlijst

- Albeda, W. et al. (1989) *Allochtonenbeleid. Wetenschappelijke Raad voor het Regeringsbeleid* 36. Den Haag: SDU Uitgeverij
- Bennett, M. J. (1993) Towards ethnorelativism: A developmental model of intercultural sensitivity, in: R.M. Paige (red.) *Education for the Intercultural Experience*. (21-71). Yarmouth, ME: Intercultural Press.
- Berry, J.W. (2005) Acculturation: Living successfully in two cultures. *International Journal of Intercultural Relations*. (29), 697–712.
- Berry, J.W., Sam, D.L. Acculturation: When individuals and groups of different cultural backgrounds meet. *Perspectives on Psychological Science*. 5(4), 472–48.
- Berry, J.W. (2013) Intercultural Relations in Plural Societies: Research Derived from Multiculturalism Policy. *Acta de Investigación Psicológica*. 3 (2), 1122-1135.
- Berry, J.W. (2013). Research on multiculturalism in Canada. *International Journal of Intercultural Relations*. (37), 663– 675.
- Blok, S. A. (2004). *Bruggen bouwen. Tijdelijke commissie onderzoek integratiebeleid. Verwey-Jonker instituut*. Den Haag: Sdu uitgevers.
- Borg, M., B., Ter (1996) *Het geloof der goddelozen*. Baarn: Ten Have
- Centraal Bureau voor de Statistiek, *Jaarrapport Intergratie 2012*, Den Haag: Centraal Bureau voor de Statistiek.
- Del Pilar, J.A. en Udasco, J.O. (2004) Deculturation: Its lack of validity. *Cultural Diversity and Ethnic Minority Psychology*, 10, 169–176.
- Dong, Q Day, K. D. en Collaço, C.M. (2008) Overcoming ethnocentrism through developing intercultural communication sensitivity and multiculturalism. *Human Communication. A Publication of the Pacific and Asian Communication Association*, 11 (1) 27 – 38
- Donk, W. Van de, (2007). *Identificatie met Nederland*. Wetenschappelijke Raad voor het Regeringsbeleid. Den Haag/Amsterdam: Amsterdam University Press.
- Dorigo, G. en Tobler, W. (1983) Push-Pull Migration Laws. *Annals of the Association of American Geographers*, 73, (1) 1-17
- Duyvendak, J. W., Scholten, P. (2012) Deconstructing the Dutch multicultural model: A frame perspective on Dutch immigrant integration policymaking. *Comparative European Politics*, 10 (3), 266–282
- Entzinger, H. (2013): The growing gap between facts and discourse on immigrant integration in the Netherlands. *Identities: Global Studies in Culture and Power*. Online gepubliceerd op 25 augustus 2013. Bezocht op 30 mei 2014.
- Entzinger, H. (2006) Changing the rules while the game is on; From multiculturalism to assimilation in the Netherlands, in: Y. M. Bodemann en G. Yurdakul (red.) *Migration*,

citizenship, ethnos: Incorporation regimes in Germany, Western Europe and North America. (121-144) New York: Palgrave MacMillan

Fermin, A. M. E., (1997) *Nederlandse politieke partijen over minderhedenbeleid 1997-1995.* Thesis Publishers: Amsterdam

Giles, H., Bonilla, D. en Speer R. B., (2012) Acculturating intergroup vitalities, accommodation and contact. in: J. Jackson (red.) *The Routledge handbook of language and intercultural communication.* (244- 259) Abingdon: Routledge

Gordon, M. M., (1964) *Assimilation in American Life.* New York: Oxford University Press

Huijnk, W. en Dagevos, J., (2012) *Dichter bij elkaar? De sociaal-culturele positie van niet-westerse migranten in Nederland.* Den Haag: Sociaal en Cultureel Planbureau.

López, F. B. (2011) Towards a definition of Islamophobia: approximations of the early twentieth century, *Ethnic and Racial Studies*, 34 (4), 556-573

Lucassen, L. en Lucassen J. (2011) *Winnaars en verliezers.* Amsterdam: Uitgeverij Bert Bakker.

Nguyen, A. D. en Benet-Martínez V., (2013), Biculturalism and Adjustment: A Meta-Analysis, *Journal of Cross-Cultural Psychology* 44 (1), 122–159

Pettigrew, T. F. en Tropp L.R., (2011) *When groups meet. The dynamics of intergroup contact.* New York: Psychology Press

Quené, Th. et. al. (1979) *Etnische minderheden. Wetenschappelijke Raad voor Regeringsbeleid 17.* Den Haag: Staatsuitgeverij.

Redfield R., Linton R., en Herskovits M. J., (1936) Memorandum for the study of acculturation. *American Anthropologist*, 38 (1), 149-152

Rudmin, F.W. & Ahmadzadeh, V. (2001) Psychometric critique of acculturation psychology: The case of Iranian migrants in Norway. *The Scandinavian Journal of Psychology.* (42), 41-56.

Rutten, F. W. et al. (1990) *Een werkend persectief. Arbeidsparticipatie in de jaren '90.* Wetenschappelijke Raad voor het Regeringsbeleid 38. Den Haag: SDU Uitgeverij

Ryad U. (2009) A Prelude to Fiqh al- Fiqh al-Aqalliyât: Rashîd Ridâ's Fatwâs to Muslims under non- to Muslims under non-Muslim Rule, in: C. Timmerman, et. al., (red.), *In-Between Spaces Christian and Muslim Minorities in Transition in Europe and the Middle East.* (239-270) Brussel: P.I.E. Peter Lang,

Ryder, A. G., Alden, L. E. en Paulhus, D.L., (2000) Is acculturation unidimensional of bidimensional? A head-to-head comparison in the prediction of personality, self-identity, and adjustment. *Journal of personality and social psychology*, 79 (1) 49-65

Scheffer, P. (2010) *Het land van aankomst.*(herziene druk) Amsterdam: Bezige Bij.

Scheffer, P. (2000, 29 januari). Het multiculturele drama. *NRC Handelsblad.* Ongepagineerd.

Scheltema, M. et. al. (2001) *Nederland als immigratiesamenleving. Wetenschappelijke Raad voor het Regeringsbeleid (60).* Den Haag: Sdu Uitgevers

- Schnabel, P. (2000, 17 februari). De multiculturele illusie. *De volkskrant*. Ongepagineerd.
- Scholten, P. (2011) *Framing immigrant integration Dutch Research-Policy Dialogues in Comperative Perspective*, Amsterdam: Amsterdam University Press
- Shadid, W. en Van Koningsveld, P.S. (1996) Loyalty to a non-Muslim Government: An Analysis of Islamic Normative Discussions and of the Views of some Contemporary Islamicists. in: *Political Participation and Identities of Muslims in non-Muslim States*. (84-115) Groningen: Kok Pharos Publishers
- Sleegers, F. (2007) In debat over Nederland. Veranderingen in het discours over de multiculturele samenleving en nationale identiteit. Amsterdam: Amsterdam University Press.
- Schwartz, S.J. et.al. (2010) Rethinking the concept of acculturation: Implications for Theory and Research. *Am Pschol.* 65 (4) 237-251
- Schwartz, S. J. en Zamboanga B.L., (2008) Testing Berry's model of acculturation: A confirmatory latent class approach. *Cultural Diversity and Ethnic Minority Psychology.* 14 (4) 275-285
- Valk, de A. G. H., Esveldt, E., Henkens, K., Liefbroer A.C. (2001) Oude en nieuwe allochtonen in Nederland: een demografisch profiel. Wetenschappelijke Raad voor het Regeringsbeleid. WRR Werkdocumenten, nr. W123. Den Haag
via: http://www.wrr.nl/fileadmin/nl/publicaties/DVD_WRR_publicaties_1972-2004/W123_Oude_en_nieuwe_allochtonen_in_Nederland.pdf
- Vink, M. P. (2007) Dutch 'Multiculturalism' Beyond the Pillarisation Myth. *Political Studies Review*, 5 (3) 337-350
- Ysseldyk R., Matheson, K. and Anisman H. (2010) Religiosity as Identity: Toward an Understanding of Religion From a Social Identity Perspective. *Personality and Social Psychology*, 14(1) 60-71.

Digitale bronnen

<http://www.rijksoverheid.nl/documenten-en-publicaties/kamerstukken/2013/02/19/kamerbrief-agenda-integratie.html>

Bezocht op 02-02-2015

<http://www.pimfortuyn.com/pim-fortuyn/uitspraken-pim-fortuyn>.

Bezocht op 02-02-2015

http://www.npo.nl/collegetour/17-02-2011/NPS_1179720.

Bezocht op 03-02-2015

http://www.harzing.com/download/jql_subject.pdf.

Bezocht op 11-02-2015

<http://www.queensu.ca/psychology/People/Emeritus-Retired/JohnBerry.html>.

Bezocht op 13-02-2015

<http://pvv.nl/index.php/component/content/article/36-geert-wilders/3588-speech-geert-wilders-in-berlijn.html>

Bezocht op 22-04-2015

<http://www.elsevier.nl/Politiek/nieuws/2006/4/Verhagen-en-Wilders-woedend-over-islam-rapport-ELSEVIER073612W/>

Bezocht op 15-04-2015

<http://www.trouw.nl/tr/nl/4324/Nieuws/article/detail/1400111/2007/05/04/Pim-Fortuyn-De-islam-is-een-struikelblok-opinie.dhtml>

Bezocht op 03-05-2015

<http://www.trouw.nl/tr/nl/4500/Politiek/article/detail/4093686/2015/07/03/De-integratie-moet-van-twee-kanten-komen.dhtml>

Bezocht op 23-07-2015